

Reflections of Selected Race, Divine Being and Virtuous Human Thought in The Construction of “Human Dignity”

İsa ATCI *

Abstract

Human dignity is one of the basic dynamics of modern human rights thought. Just as having a right requires being honorable; It is also necessary for an honorable being to have some fundamental rights. Man, has a special position among all creatures. God created man with dignity, breathed into him from his soul, and made the angels prostrate to him. God is the supreme being. Nearness to the highest is the greatest honor. Therefore, in terms of human psychology, the idea of being close to God is not a thought to be found strange, but rather something that God himself encourages. However, the way of being close and the idea of people having a high level of honor by gaining God's love are formulated differently in divine religions. In Judaism and Christianity, a physical affinity for honor is mentioned, while in Islam, spiritual intimacy is emphasized. In other words, Islam described the idea of being “children of God” as revealed by Judaism and Christianity as “being servants of God”. In this study, it has been tried to determine the position that the divine religions ascribe to man in the eyes of God in the context of God's conceptions and human dignity. In this study, it has been tried to determine the position that Christianity and Judaism, which are evaluated within the scope of “shar‘u man qablana” in terms of Islamic law, and Islam ascribe to man in the eyes of God in the context of God's conceptions and human dignity.

Key words: Islamic law, human rights, human dignity, Holy Book (Torah-Bible), Qur‘an.

“İnsan Onuru”nun İnşâsında Seçilmiş İrk, İlâhî Varlık ve Erdemli Beşer Düşüncesinin Yansımaları

İsa ATCI

Öz

İnsan onuru, modern insan hakları düşüncesinin temel dinamiklerindedir. Zira bir hakka sahip olmak, onurlu olmayı gerektirdiği gibi; onurlu bir varlığın bazı temel haklara sahip olması da zarurîdir. Bu bağlamda insan, bütün mahlûkat içerisinde özel bir konuma sahiptir. Allah insanı onurlu yaratmış, ona ruhundan üflemiş ve melekleri ona secde ettirmiştir. Allah, en yüce varlıktır. En yüce olana yakınlık ise en büyük onur vesilesidir. Dolayısıyla insan psikolojisi açısından Allah'a yakın olma düşüncesi aslında yadırganacak bir düşünce olmadığı gibi bizzat Allah'ın teşvik ettiği bir husustur.

* Assistant Professor, Aksaray University, Faculty of Islamic Education, Department of Basic Islamic Sciences, Department of Islamic Law, Aksaray, Türkiye.

Dr. Öğretim Üyesi, Aksaray Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, İslam Hukuku Anabilim Dalı, Aksaray, Türkiye.

isakonevi@hotmail.com

ORCID 0000-0002-5198-3874

Type / Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 1 May / 1 Mayıs 2022

Accepted / Kabul Tarihi: 22 May / 22 Mayıs 2022

Published / Yayın Tarihi: 28 July / 28 Temmuz 2022

Volume / Cilt: 9; Issue / Sayı: 18 Pages / Sayfa: -294-322

Suggested ISNAD Citation: İsa Atci, “İnsan Onuru'nun İnşâsında Seçilmiş İrk, İlâhî Varlık ve Erdemli Beşer Düşüncesinin Yansımaları”, Kafkas Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, 9/18 (Temmuz-July 2022), 294-322.

www.dergipark.org.tr

Ancak yakın olmanın şekli ve insanların Allah'ın sevgisini kazanarak yüksek seviyede bir onura sahip olma düşüncesi ilâhî dinlerde farklı formüle edilmiştir. Yahudilik ve Hıristiyanlık'ta onur sahibi olma hususunda fizikî bir yakınlıktan bahsedilirken İslam'da manevî yakınlık ön plana çıkarılmıştır. Başka bir ifadeyle İslam, Yahudilik ve Hıristiyanlığın ortaya koyduğu "Allah'ın çocukları" olma düşüncesini "Allah'ın kulları olma" şeklinde tasrih etmiştir. Bu çalışmada İslam hukuku açısından "şer-u men kablenâ" kapsamında değerlendirilen Hıristiyanlık ve Yahudilik ile İslâm'ın Allah tasavvurları ve bu dinlerin insan onuru bağlamında insana Allah nezdinde atfettikleri konum tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam hukuku, insan hakları, insan onuru, Kutsal Kitap, Kur'an.

GİRİŞ

İnsanın, insan olarak yaratılmış olması nedeniyle saygıya layık ve değerli bir varlık olmasını ifade eden "insan onuru" kavramı günümüz pozitif hukukunda ve insan hakları metinlerinde vazgeçilmez bir değer olarak kabul edilmektedir. İnsanın sahip olduğu haklar ve onur, semâvî dinlerin kutsal metinlerinde de yoğun bir şekilde işlenmiştir.¹ Söz konusu metinlerde insanın doğuştan sahip olduğu onuru muhafaza etmesi, daha da arttırması ve diğer insanların onurunu zedeleyecek davranışlarda bulunmaması için bazı ilkeler tesis edilmiştir. Bu bağlamda insanın sadece kendisinin değil herhangi başka bir insanın da Yaratıcı tarafından yaratılmış, onur sahibi, biricik varlık olduğunun farkında olması arzu edilmiştir.

Rengi, dili ve dini ne olursa olsun bütün insanlar, dünya ve içerisindeki nimetleri paylaşan aynı geminin yolcularıdır. Ancak bu paylaşım maalesef tarihin hiçbir evresinde âdil olmamıştır. Güçlü olanlar, güçsüz olanları ezerek sahip oldukları maddi zenginliklere el koymuş hatta bedenlerini dahi köleleştirebilmiştir. İnsan onurunu hiçe sayan bu acımasız insanlar, yaratıcının özel bir formda yarattığı insana zarar vererek yaratan nezdinde kaybettikleri onurlarını, yine yaratan nezdinde sağladıkları imtiyazlarla geri kazanacaklarını düşünmüşlerdir. Bu düşünce insanın Allah nezdinde kendisini konumlandırma biçimini de doğrudan etkilemiştir. Öyle ki, Yahudilik ve Hıristiyanlıkta yer alan üstün ırk ve Allah'ın çocukları olma düşüncesi vicdânen rahatlamalarını sağlamıştır. Bu üstünlük düşüncesi, aynı zamanda dünyanın ve içindeki her şeyin sahibi oldukları anlayışını da beraberinde getirmiştir.²

İslam, diğer ilâhî ve beşerî dinlerden farklı olarak adâlet ilkesini dinin temeli kabul etmiştir. Bu bağlamda İslam'ın Allah tasavvuru, evrensel barışı sağlayabilir niteliktedir. Zira İslam'a göre bütün insanlar Allah katında eşittir. Çünkü bütün insanlar Allah tarafında eşit düzeyde bir onurla yaratılmıştır. Hiçbir insanın diğerine ırksal bir üstünlüğü olmadığı gibi fizikî ve maddî bir üstünlüğü de yoktur. Üstünlük ancak takvâ iledir. Takvâ ise, Allah'a iman etmek ve O'nun emir ve yasaklarına itaat etmekle erişilebilecek bir makamdır. İnsan onurunun adeta zirvesidir. Allah'ın emir ve yasaklarının temel hedefi insanı Allah ve diğer

¹ Kahan Onur Arslan, "İnsan Onuru Kavramı ve Koruma Tedbirleri Bağlamında Temel Bir İlke Olarak İnsan Onurunun Korunması", *TBB Dergisi* 120 (2015), 157, 158.

² Roger Graudy, *Siyonizm Dosyası*, terc. Nezih Uzel, İstanbul: Pınar Yayınları, 1983, 59, 60.

insanlar katında onurlu kılmaktır. Bu makama erişmek için insanın Rabbine, kendisine, diğer insanlara karşı saygılı olması ve hiç kimseye zarar vermemesi gerekmektedir.

Yahudilik ve Hıristiyanlık'ta ise, Allah katında en yüce onura zaten erişilmiş bulunmaktadır. Zira İsrailoğulları ırkına mensup olmak başlı başına bu onurun Allah tarafından kendilerine verildiği anlamına gelmektedir. Kaldı ki diğer bütün insanlar üstün ırk olarak yaratılmış olan İsrailoğulları'na hizmet etmek ve boyun eğmekle mükelleftir. Bu düşünce Yahudilerin dünya üzerinde saldırgan politikalar geliştirmelerinin de temelini oluşturmuştur. Hıristiyanlara göre ise, Allah iman eden Hıristiyanlar için biricik oğlunu kurban olarak göndermiş, onun çarmıha gerilmesi ile iman edenler günahlarından arındığı gibi, Allah katında en onurlu seviyeye erişmişlerdir. Zira Allah ile aynı cevherden yaratılmış olan Ruh, imanlı Hıristiyanların bedenine de hulul etmektedir. Bu bağlamda Yahudiliğin Allah'ın sevgisini kazanmak idealiyle; diğer uluslara hâkimiyet için mücadele etme ve gerekirse savaşma anlayışının karşısına Hıristiyanlık, Allah'ı ve hatta düşmanları dahi sevmeye öğretisini koymuştur. Ancak şunu da ifade etmek gerekir ki teoride böyle olmakla birlikte insanlık, Hıristiyanlığın bu sevgi yüzünü neredeyse hiç görememiştir. İslam her iki anlayışı da tasrih etmiş; Yahudiliğin diğer uluslara savaş açan "seçilmiş ırk", Hıristiyanlığın diğer uluslara üstünlük ifade eden "ilâhi varlık" anlayışını reddederek orta yolu benimsemiştir. Allah'ın rızasını kazanmış "erdemli beşer" olma ideali ile dünya barışını esas almakla birlikte, Müminlere karşı merhametli olmayı, saldırıda bulunan düşmanlara karşı da boyun eğmemeyi hükme bağlamıştır.

İlahi dinlerin kutsal metinleri, Allah-insan ilişkisi hususunda önemli veriler sunmaktadır. Her üç dinde de aynı ilâha iman edilmekle birlikte Allah tasavvurları hususunda önemli farklılıklar da bulunmaktadır. Bu çalışmada "Allah insanın neyi olmaktadır?" sorusuna cevap aranmakta ve kutsal metinlerin insana onur kazandırmak için bu soruya cevap teşkil edecek mahiyette tesis ettikleri itikâdî ilkeler tespit edilmeye çalışılmaktadır. Çalışmamızda konu sadece ilâhî dinler bağlamında ele alınmaktadır.

1. İLÂHÎ DİNLERDE ALLAH TASAVVURU

İnsanın onur sahibi olması kuşkusuz Allah'ın kendisine verdiği değer neticesindedir. Bu durum, kutsal metinlerde bu değeri bahşeden Yaratıcı'nın nasıl tasvir edildiğini de incelememizi zorunlu kılmaktadır. Çünkü Allah'ın insana bakışı kadar insanın Allah'a bakışı da önemli bir husustur. Zira insanlar kendilerini Allah katında konumlandırarak sahip oldukları yüksek onuru anlama ve ispatlama yoluna gitmişlerdir. Başka bir ifade ile Allah benim neyim olur? Sorusunun cevabı ne kadar Allah'a yakınlık ile cevaplandırılabilirse kişi o kadar onurlu olacaktır. Yahudilik ve Hıristiyanlık açısından konuya bakıldığında; Allah'ın baba olarak tasvir edildiği ve iman eden insanların O'nun çocukları olarak yüksek bir onura sahip oldukları inancı ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla bu dinlere mensup olanlar, eşref-i mahlukat olarak yaratılmış olup o yüce makama kul olma şerefine nail oldukları için değil;

Allah'ın çocukları oldukları için onurlu olduklarına inanmaktadırlar. İslam açısından konuya bakıldığında ise, insanın dünyada yaşayan diğer canlılardan üstün yaratılmış olması, akıl ve irade bahşedilerek değerli kılınmış olması başlı başına bir onur vesilesidir. "Allah'ın oğlu" olmak değil "Allah'ın kulu" olmak üstünlük vesilesi olarak kabul edilmiştir. Aşağıda ilahî dinlerin Allah'ı nasıl tasvir ettikleri detayları ile tespit edilmeye çalışılacaktır.

1.1.Yahudilik'te Allah Tasavvuru

Yahudilikte Allah, aşkın bir varlık olarak tasavvur edilmiştir. Kâinatı yoktan var eden O'dur. Tevrat'ın Yasa'nın Tekrarı bölümünde Rab'bin gökte ve yerde tek olduğu ve ondan başka ilah olmadığı³ İsrailoğulları'nın onu tüm yürekleri ile sevmeleri ve buyruklarına uymaları gerektiği⁴ vurgulanmaktadır. Yeşaya bölümünde ise, Rab; ışığı biçimlendiren, karanlığı yapan, esenliği ve felaketi var eden, dünyayı ve insanı yaratan, gökleri elleri ile geren, gök cisimlerine hükmedendir. Rab, doğru sözlü ve adildir. O, mutlak kurtarıcıdır.⁵ Geleceği önceden bilendir.⁶ Rab, yaratmış olduğu tüm varlıklara insanı egemen kılmıştır. Her şeyi insanın emrine vermiştir.⁷

Tevrat'ta vafedilen Allah imajı, insânî duygulara sahip bir tabiattadır. Rab, kıskançtır.⁸ Kin güder ve bu kini nesilden nesile sürdürerek babaların işlediği günahı unutmaz. İkinci, üçüncü ve hatta dördüncü nesle kadar çocuklardan hesabını sorar.⁹ Son derece öfkeli ve öfkesine hâkim olamamaktan korkmaktadır.¹⁰ Zaman zaman tehditler savurur ve yardım etmiş olmasından pişmanlık duyar.¹¹ Karar vermek için zamana ihtiyaç duyar.¹²

Tevrat'a bütüncül bir bakış açısıyla bakıldığında; İsrailoğulları'nı seçkin kılan, hata ve günahlarına şiddetle öfkelenen hatta tehditlerde bulunan ancak cezalandırma noktasına geldiğinde öfkesine hâkim olarak onları affeden bir Allah tasavvurunun olduğu görülmektedir. Buna mukabil Allah, İsrailoğulları'na zulmedenlere sürekli öfkelenmekte, tehditlerde bulunmaktadır. Onlara karşı o denli merhametli değildir. Tevrat'taki Allah tasavvurunun İsrailoğulları'nın tarihsel serüveni ile ilintili olduğu görülmektedir. Allah,

³ Yas.4: 35,39.

⁴ Yas.6:2,4.

⁵ Yşa.45:7-19.

⁶ Yşa.46: 10.

⁷ Mez.8: 6-9.

⁸ Yas.4:24.

⁹ Say.14:17-19.

¹⁰ Say.25:4; 32:10; Yas.9:8.

¹¹ Yar.6:7.

¹² Çık.33:5.

İsrailoğulları'nın Tanrısıdır ve onların yaşadığı tarihi ve kültürel olayların merkezinde yer almaktadır.¹³

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi İsrailoğulları'na karşı son derece merhametli olan Rab, diğer uluslara karşı bu denli toleranslı değildir. Hatta İsrailoğulları hariç olmak üzere¹⁴ babaların işlediği suçun günahını birkaç nesil boyunca doğan çocuklardan sormaktadır. Tevrat'ın ilgili bölümlerinde şöyle denilmektedir:

*"Rab, acıyan, lütfeden, tez öfkelenmeyen, sevgisi engin ve sadık Tanrı. Binlercesine sevgi gösterir, suçlarını, isyanlarını, günahlarını bağışlarım. Hiçbir suçu cezasız bırakmam. Babaların işlediği suçun hesabını oğullarından, torunlarından, üçüncü, dördüncü kuşaklardan sorarım."*¹⁵

Tevrat'ta Allah'ın İsrailoğulları'na ve diğer uluslara karşı tavrına dair örnekler de çokça yer verilmiştir. Burada sadece bir örnek nakletmekle yetineceğiz. Nahum bölümünden olduğu gibi naklettiğimiz şu pasaj Allah'ın Yahudilere olan özel ilgisi, Yahudi düşmanlarına öfkesi ve Yahudiler'in Allah tasavvurları hakkında kanaat oluşturacak niteliktedir:

"Rab, kıskanç, öç alıcı bir Tanrı'dır. Öç alır ve gazapla doludur. Hasımlarından öç alır, Düşmanlarına karşı öfkesi süreklidir. Rab, tez öfkelenmez ve çok güçlüdür. Suçlunun suçunu asla yanına koymaz. Geçtiği yerde kasırgalar, fırtınalar kopar. O'nun ayaklarının tozudur bulutlar. Bir buyrukla kurutur denizi, kurutur bütün ırmakları. Solar Başan'ın, Karmel Dağı'nın yeşillikleri ve Lübnan'ın çiçekleri. Dağlar Rab'bin önünde titrer, erir tepeler. Yer sarsılır önünde. Dünya ve üzerinde yaşayanların tümü titrer. O'nun gazabına kim karşı durabilir, Kim dayanabilir kızgın öfkesine? Ateş gibi dökülür öfkesi, Kayaları paramparça eder. Rab, iyidir. Sığınaktır sıkıntı anında. Korur kendisine sığınanları. Ama Ninova'yı azgın sellerle yok edecek, Düşmanlarını karanlığa sürecektir. Rab'be karşı neler tasarlıyorsanız hepsini yok edecek. İkinci kez kimse karşı koyamayacak. Birbirine dolaşmış dikenler gibi, kuru anız gibi, yanıp biteceksiniz, ey ayyaşlar. Ey Ninova! Rab'be karşı kötülük tasarlayan, şer öğütleyen kişi senden çıktı. Rab diyor ki, 'Asurlular güçlü ve çok olsalar bile, yok olup gidecekler. Ey halkım! seni sıkıntıya soktuysam da bir daha sokmayacağım. Şimdi boyunduruğunu parçalayıp üzerindeki bağları koparacağım.' Rab, 'Artık soyunu sürdürecektir torunların olmasın' diye buyurdu, ey Ninova! 'Tanrıların tapınağındaki oyma ve dökme putları yok edeceğim' diyor. Mezarını hazırlayacağım. Çünkü sen aşağılıksın. İşte, müjde getirenin ayakları dağları aşır geliyor, size esenlik haberini getiriyor. Ey Yahudalılar! bayramlarınızı

¹³ Mahmut Aydın - Merve Ar, "İbrahimi Geleneklerde Tevhid ve Vahdet", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 41 (2016), 11.

¹⁴ Hez.18:19,20; Yas.24:16; Çık.20:5.

¹⁵ Çık.34:4-7.

kutlayın, adak sözünüzü yerine getirin. O kötü ulusun istilasına uğramayacaksınız bir daha. Çünkü o büsbütün yok edildi."¹⁶

Eski Ahit, veya Kutsal Kitap olarak adlandırılan Tevrat, genel itibariyle Yahudilerin kutsal tarihlerini aktaran bir kaynak görünümündedir. Yahudiler en zor günlerinde Tevrat'ta umut bulmuşlardır. Ondan dinî ve sosyal hükümler çıkarmış, birlikte yaşamın temel parametrelerini Tevrat ile ilkeleştirmişlerdir.¹⁷

Tevrat yazarlarının da Yahudilerin yaşadığı tarihsel tecrübeden çokça etkilendikleri görülmektedir. Zira İsrailoğulları'nın yaşadığı savaş ve sürgünlerden bahsederken kullandıkları dil, hem toplumun Allah'a verdikleri ahitlere bağlı kalmalarını temin edecek düzeyde korkutma ve müjdeleme unsurları içeren, Rab'bin merhamet ve öfkesini yansıtan bir dildir. Hem de İsrailoğulları'na bu zulümleri revâ görenlere Allah'ın öfkesini hatırlatan ve İsrailoğulları'nı işledikleri hatalara rağmen yalnız bırakmayacağını teyit eden bir dildir. Bu bağlamda Tevrat yazarlarının, yazdıkları ilâhî metinlerle; Allah'a itaati, birbirlerine karşı merhameti, birlik ve beraberliği temin etme ve düşmanlara karşı gelme noktasında İsrailoğulları'nı motive etme amacı güttükleri görülmektedir.

1.2.Hıristiyanlık'ta Allah Tasavvuru

Kur'ân ve Tevrat'ta olduğu gibi Allah'ın birliği vurgusuna İncil'de de rastlanmaktadır: İlgili pasajda "İsa şöyle karşılık verdi. *En önemlisi şudur: Dinle, ey İsrail! Tanrı'mız Rab tek Rab'dir*"¹⁸ denilmektedir. İncil'e göre Allah, "ruh sahibi",¹⁹ "yüce olan",²⁰ "diri olan", "hoş görülü", "merhametli"²¹ ve mekân olarak da "gökte olan"²² gibi sıfatlarla anılmıştır. Keza Allah, İsa'nın hitap ederken kullandığı nakledilen "Tanrı"²³, "Rab"²⁴ "yüceler yücesi",²⁵ "âdil Baba"²⁶, "Baba"²⁷, "göğün ve yerin Rabbi"²⁸, "göksel baba"²⁹ gibi ifadelerle tanımlanmıştır.

Hristiyan ilahiyatçı Thomas Michel'e göre;

Hristiyanlar; Allah'ın evreni ve evrenin içerdiği her şeyi yaratan, her şeyi bilen, ebedi, her yerde hazır ve nazır, her şeye muktedir, hayatı ihsan eden, merhametli ve

¹⁶ Nah.1:2-15.

¹⁷ Mehmet Aydın, *Dinler Tarihine Giriş* (Konya: Dizgi Evi, 2. Basım, 2000), 66.

¹⁸ Mar.12:29.

¹⁹ 1Ko.12:3.

²⁰ Elç.7:2,3; 7:48-50.

²¹ Mar.3:28,29.

²² Mat.6:14.

²³ Luk.4:8.

²⁴ Mat.4:7.

²⁵ Luk.6:35.

²⁶ Yuh.17:25.

²⁷ Mat.11:27.

²⁸ Mat.11:25.

²⁹ Mat.5:48.

bağışlayıcı, kıyamette tüm insanlığın âdil yargıcı, her şeye üstün, yüce ve fakat içkin (mündemiç), ebedî mükâfatı veya cezayı veren tek varlık olduğuna inanırlar. Hıristiyanlar Allah'a "Baba" adını verir. Bu Allah'a "Baba", İsrail Kavmine de "Allah oğulları" diyen Yahudilerden Hıristiyanlığa geçmiş bir tabirdir. Davud'un Mezmurları'nın birinde Tanrı Yahudi Kavmine şöyle demektedir: "Sen benim oğlumsun, bugün ben sana baba oldum."³⁰ Hoşea Peygamberde ise Tanrı: "Çocukluğunda sevdim İsrail'i. Oğlumu (Yahudi kavmini) Mısır'dan çağırdım"³¹ der. İsa bu tabire daha samimi, daha içten bir anlam vererek şakirtlerine Tanrıya "Abba" demelerini öğretmiştir. Abba bir sevgi sözcüğüdür, tıpkı bir ailede çocuğun babasına verdiği isim (İngilizce'de "Daddy", Arapça'da "Baba", Fransızca'da "Papa") gibidir.³²

Michel'in Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğrencilerine verdiği konferansın akabinde kitap haline getirdiği bu görüşleri bir yana; İsa'nın tarihsel süreçte Allah'ın oğlu olarak kutsanması ve bu ilişkinin ontolojik bir mahiyete bürünerek İsa'ya ulûhiyet payesi verilmesi tarihsel bir vakiadır ve kuşkusuz Hıristiyanlık akidesinin düştüğü yanılığ açısından önemli bir husustur. Diğer bir önemli husus ise, İsrailoğulları'nın Tevrat'ı tahrif etmek suretiyle kurdukları sömürü düzenine hizmet etmeyen İsa'nın beklenen Mesih olmadığına kanaat getirilerek ortadan kaldırılmasına ön ayak olan Yahudilerin sonraki süreçlerde bu olaydan kolayca sıyrılmış olmalarıdır. Evvelinde fanatik bir Yahudi olan ve İsevî'lere ağır işkencelerde bulunan Pavlus ile başlayan süreçte; İsa'nın günahların bağışlanması için (ilk muhatap İsrailoğullarıdır) ve hem de bizzat Allah tarafından gönderildiği inancı yerleştirilmiştir. İncil yazarları da kutsal metinleri kaleme alırken Pavlus'un etkisinde kalmışlardır. Kaldı ki bu ulvî görev için Allah herhangi birisini de değil, bizzat kendi canından olan oğlunu göndermiştir. Görüldüğü gibi, esasen İsa'ya biçilen rol ve İncil'in muhtelif yerlerinde trajik bir kurgu ile anlatılan destansı kurban hikâyesi bile, İsrailoğulları'nın Allah katındaki yüce onurlarına ve makamlarının yüceliğine hizmet etmektedir.

1.3.İslam'da Allah Tasavvuru

Kur'ân-ı Kerim, Tevrat ve İncil gibi Allah tarafından vahyedilen ilahi bir kitaptır. Ancak diğer iki kitaptan farklı olarak, vahyedilen ayetler sonradan yazılmamış, bizzat Hz. Peygamber tarafından kayda alınarak tahrifata uğramaktan korunmuştur. Bu yönüyle orijinal haliyle elimizde mevcuttur. Dolayısıyla Kur'ân'da zikredilen Allah tasavvuru Tevrat ve İncil'deki gibi ikinci ağızdan veya peygamber ve azizlerin "görüm"ü şeklinde resmedilmiş değildir. Bilakis Allah tasavvuru, Allah'ın kendisini bizzat kullarına tanıtmaları ile ortaya konulmuştur.

³⁰ Mez.2:7.

³¹ Hoş.11:1.

³² Thomas, Michel, *Hıristiyan Tanrıbilimine Giriş* (İstanbul: Lütuf Yayıncılık, 1992), 56.

Kur’ân’a göre Allah, daha birçok vasfa sahiptir. En güzel isimler O’nundur.³³ O, yarattığı hiçbir varlığa benzemez.³⁴ Bazı sıfatlarından insanlara da bir numune bahşetmiş olup³⁵ diğer bazı sıfatları ise sadece kendisine hastır.³⁶ İnsanı en güzel sûrette yaratandır.³⁷ Dolayısıyla insana onur bahşeden ve varlıkların birçoğundan üstün kılan Allah’tır.³⁸

Allah, kendisinden başka ilah olmayandır.³⁹ Yerde ve göklerde her ne varsa yaratan O’dur.⁴⁰ O’nun hükmü altındadır.⁴¹ Her şey O’nu hamd ile tesbih etmektedir.⁴² O, insanı topraktan yaratan, ondan eşini ve her ikisinden de insanlık ırkını çoğaltandır.⁴³ Allah bağışlayan ve esirgeyendir.⁴⁴ O bütün âlemlerin Rabbidir.⁴⁵ Çocuk sahibi olmadığı gibi bir anne veya babası da yoktur.⁴⁶ Allah, kullarının yardım çağrısına karşılık veren, samimiyetle yaptıkları tövbeleri kabul edendir.⁴⁷ Günahları ancak Allah bağışlayabilir.⁴⁸ Hiç kimsenin günahını bir başkasından sormadığı gibi, çocuk ve torunlarından da sormaz. Hiç kimse bir başkasının günahından sorumlu tutulmaz.⁴⁹ Bütün izzet (onur) ilkten O’na aittir.⁵⁰

Burada “izzet” kavramı üzerinde biraz durmak istiyoruz. Onur, şeref, güç, üstünlük, pâyе, gibi manaları olan “izzet”, Fâtır Sûresi’nin 10. ayetinde bütünüyle Allah’a ait kılınmıştır. Ayetin tefsiri ile ilgili yapılan değerlendirmelerde “bütün izzet Allah’a aittir” ifadesinden insanların asla onur (izzet) sahibi olamayacakları anlamının değil; aksine onur, şeref ve izzetini arttırmak isteyen insanların en onurlu olana (Allah) teslim olmaları gerektiği manası çıkarılmıştır.⁵¹ Başka bir ifade ile onurlu olmak isteyen kişi bunu kendisine sağlayacak olanın ancak Allah olduğunu bilmeli ve ona göre iman ve ibadetlerine karar vermelidir.⁵² Allah’tan başkasına tapmaktan sakınmalıdır.⁵³ Başka bir ayette ise izzetin

³³ el-A’râf 7/180; Tâhâ 20/8.

³⁴ eş-Şûrâ 42/11; el-İhlâs 112/4.

³⁵ el-Bakara 2/244; el-Enbiya 21/4.

³⁶ el-Bakara 2/255; el-Hadîd 57/3.

³⁷ et-Tîn 95/4.

³⁸ el-İsrâ 17/70.

³⁹ Âli İmrân 3/62.

⁴⁰ el-Bakara 2/29.

⁴¹ Yûnus 10/66.

⁴² el-İsrâ 17/44.

⁴³ Tâhâ 20/55; en-Nisâ 4/1.

⁴⁴ et-Tegâbun 64/14; en-Nisâ 4/23.

⁴⁵ el-Fâtiha 1/1.

⁴⁶ el-İhlâs 112/3.

⁴⁷ en-Neml 27/62; et-Tevbe 9/104.

⁴⁸ ez-Zümer 39/53.

⁴⁹ Fâtır 35/18.

⁵⁰ Fâtır 35/10.

⁵¹ Hayrettin Karaman vd. *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 5 Cilt (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017) 4/453-454.

⁵² Ebû'l-Berakât, Abdullah b. Ahmed Hâfızuddîn en-Neseî, *Medârikü't-tenzil ve hakâiku't-te'vil*, thk. Yusuf Ali Büdeyvî, 3 Cilt (Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyîb, 1419/1998), 3/79.

⁵³ Muhammed b. Cerîr b. Yezîd, Ebû Ca'fer, et-Taberî, *Câmiu'l-beyân fi te'vili'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, 24 Cilt (B.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1420/2000), 20/443, 444.

Allah'a, Resulüne ve müminlere ait olduğu belirtilmektedir.⁵⁴ Bu iki ayet birlikte değerlendirildiğinde Allah'ın en yüksek onur ve şerefe sahip olduğu ancak onur ve şerefi kendisinde hapsedmediği anlaşılmaktadır. O, "azîz" dir. Dünya ve ahirette izzet isteyen ona iman etmeli ve layıkıyla "kul" olmalıdır.⁵⁵

2.ALLAH-İNSAN İLİŞKİSİNİN MÂHIYETİ

İnsan onurunun korunması yaşam hakkı gibi temel bir insan hakkıdır. Başka bir ifade ile, "insan hakları" kapsamında zikredilen ve korunması hükme bağlanan hemen hemen bütün haklar "insan onuru"nun zedelenmesini engellemeye yöneliktir. İnsanın ontolojik olarak mükemmel bir surette yaratıldığı ve diğer varlıklara nazaran yaratıcı katında özel bir konuma sahip olduğu düşüncesi "insan onuru" olgusu ile doğrudan alakalıdır. Bunun bir ifadesi, Yahudilik ve Hıristiyanlık geleneğinde insanın Tanrı'nın imajında yani O'nun sûretinde yaratıldığı inancında görülebilir.⁵⁶ Benzer bir düşünceye İslâmî kaynaklarda da rastlamak mümkündür.⁵⁷ Ancak Yahudi ve Hıristiyanlık, insanı varlığın mahiyeti (baba-evlat ilişkisi) açısından Allah ile özdeşleştirerek ona bir onur kazandırdıkları halde İslam kaynaklarında insan özgün olarak yaratılmış bir varlıktır ve bu özelliği ile onur sahibidir.⁵⁸ Müslümanlar, Hıristiyan ve Yahudilerin düştüğü yanılığa düşerek Peygamberlerini Allah'ın oğlu olarak görmemeleri hususunda "Yahudiler Üzeyir Allah'ın oğludur, dediler, Hıristiyanlar da Mesih (İsa) Allah'ın oğludur, dediler."⁵⁹ "De ki, Ben sadece sizin gibi bir beşerim; bana Rabbinizin tek olduğu vahyedilmiştir, doğruca O'na yönelin, O'ndan başışlanma dileyin. Allah'a ortak koşanların vay haline!"⁶⁰ buyurularak uyarılmıştır.

Kur'ân, Yahudiler ve Hıristiyanlar'ın kendilerini Allah katında sahip oldukları oğulluk pâyesi ile onurlandırdıklarından bahsederek onların bu iddialarını reddeder.

"Yahudiler ve Hıristiyanlar: 'Biz Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz' dediler. De ki: 'Öyleyse Allah sizi niçin günahlarınız yüzünden cezalandırıp duruyor?' Doğrusu siz de O'nun yarattığı sıradan insanlarsınız. O, dilediğini başışlar, dilediğine de azâb eder. Göklerin, yerin

⁵⁴ el-Münâfikûn, 63/8.

⁵⁵ Ebû'l-Fidâ, İsmail b. Ömer b. Kesir, İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, thk. Sami b. Muhammed Selâme, 8 Cilt (B.y.: Dâru't-Tayyibe li'n-Neşri ve't-Tevzi', 1999/1420), 6/536.

⁵⁶ "Tanrı insanı kendi suretinde yarattı." Bk. Yar.1:26-27; 9:6; Mez.8. Gal.3/28.

⁵⁷ "Allah insanı kendi suretinde yaratmıştır." Bk. Ebû Abdullah, Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâvûd, Adil Mürşid, vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), 12/275 (No:7323); Bu hadisin zayıf olduğunu belirten Albânî, Buhârî "İsti'zân", 1'de nakledilen "Allah Adem'i kendi suretinde 60 zira' boyunda yaratmıştır" rivâyetinin sahih olduğunu belirtmiştir. O'na göre "kendi sûretinde" ibaresinden kasıt, insanın özel bir formda yaratılmış olmasıdır. Bk. Ebû Abdurrahman Muhammed Nasiruddîn, Elbânî, *Mevsûatü'l-Elbânî*, Tertip: Şâdî, b. Muhammed âl-i Numân (San'a: Merkezu'n-Numân li'l-Buhûs ve'd-Dirâsâtü'l-İslâmiyye, 1431/2010), 7/799.

⁵⁸ el-İsrâ 17/70.

⁵⁹ et-Tevbe 9/30.

⁶⁰ Fussilet 41/6.

ve aralarında bulunan her şeyin mülkiyeti ve hâkimiyeti Allah’ındır. Sonunda dönüş de ancak O’nadır.”⁶¹

İslâm’a göre ise, Allah Hz. Âdem’den Hz. Muhammed’e kadar bütün peygamberleri “ismet” sıfatına sahip olmakla en onurlu seviyede yaratmış, bu yönüyle diğer insanlara üstün kılmıştır. İsmet, temiz yaratılmış olmayı ve bedenî üstünlüğü ifade eden bir kavram olarak kullanılmıştır. Peygamberlerin küçük hatalar yapmakla birlikte büyük günah işlememeleri rol model olmaları ve kavimlerine yönelik icrâ ettikleri risâlet görevlerinde başarılı olmalarının temini açısından büyük öneme sahiptir.⁶² Bu bağlamda İslam, peygamberler arasında fark gözetmemiş, Yahudilik ve Hıristiyanlık’ta var olan “aslî günah” düşüncesine de yer vermemiştir.

2.1. Yahudilik’te Allah-İnsan İlişkisi

Tevrat, Kur’ân’ı Kerîm gibi Hz. Âdem’in ilk insan olarak yaratıldığını teyit etmiştir. Keza, Allah’ın Âdem’e ruh üflemesini bir onur vesilesi olarak görmüş ve: “*Rab Tanrı Adem’i topraktan yarattı ve burnuna yaşam soluğunu üfledi. Böylece Âdem yaşayan varlık oldu*”⁶³ cümleleri ile nakletmiştir.

Talmud Bilgelerinin ifadelerine göre, Yaratan ile yarattıkları arasında var olan ilişki, “Baba ve çocuklar imajı” altında tasavvur edilmiştir.⁶⁴ Tanrı “Göklerdeki Baba” olarak anılmıştır. Örneğin bir Rabbin özdeyişi şöyle öğütlemektedir: “Göklerdeki Babanızın isteğini yerine getirmek için leopar gibi güçlü, kartal gibi hafif, erkek geyik gibi hızlı ve aslan gibi güçlü olun”. Bu yakın ilişkinin var olması ve insana ifşâ edilmesi, O’nun istisnâ bir lütuf işareti olarak kabul edilmektedir. ‘Sevgililer İsrail’dir, çünkü onlara ‘Her Zaman Mevcut Olan’ın çocukları denilmiştir ve bu özel bir sevgiyle: “Siz Tanrı’nız Rab’bin çocuklarıdır” denilerek bildirilmiştir.⁶⁵

Babalık doktrini, Tanrı’nın insanın oluşumuna katıldığı öğretisinde doruk noktasına ulaşır. İnsanın var oluşunda üç ortak vardır: Kutsal olan, baba ve anne. Baba, kemikleri, sinirleri, tırnakları, beyni ve gözün beyaz kısmını oluşturan beyaz maddeyi sağlar; anne, deriyi, eti, kılları ve gözbebeğini oluşturan kırmızı maddeyi sağlar ve Kutsal Olan, ona nefesi, ruhu, özellikleri, vizyonu, işitmeyi, konuşmayı, hareket gücünü, anlayışı ve zekayı aşılar. Bu, ebeveynlerin insanın yalnızca fiziksel kısmını yarattığı anlamına gelir; fakat kişiliği oluşturan tüm yetiler ve bunlar, göksel Yaratıcı’nın bir nimetidir. Tanrı’nın Babalığı, O’nun insan ailesine olan sevgisiyle eş anlamlıdır. Bu fikrin en iyi ifadesi Rabbi Akiba’nın şu

⁶¹ el-Mâide 5/18.

⁶² Hüseyin Kahraman, “Peygamberlerin Sahip Olduğu Sıfatların Nübüvvetin Gerekliği ve İspatı Açısından Değerlendirilmesi”, *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5/2 (Aralık 2021), 176, 177.

⁶³ Yar.2:7.

⁶⁴ Yas.14:1; Yşa.1:2; 63:16; 64:8; Çık.4:22; Hoş.11:1; Yer.3:22.

⁶⁵ Abraham Cohen, *Everyman’s Talmud* (Londra: The Temple Press, 5. Basım, 1949), 23.

özdeyişinde dile getirilmiştir: "Sevgili insandır, çünkü o Tanrı'nın suretinde yaratılmıştır. Fakat Tanrı'nın suretinde yaratıldığı kendisine özel bir sevgiyle bildirilmiştir. Çünkü Tanrı'nın suretinde insanı yaratmıştır."⁶⁶

Tevrat'ta birçok yerde Allah'ın insan ile kurduğu diyalogdan pasajlar yer almaktadır. Ancak genel olarak bakıldığında Rab ile insan arasındaki ilişki zaman zaman iki insanın birbirleriyle iletişimi formunda sunulmuştur. Örneğin, "Rab Musa'ya, 'Buradan git' dedi... Ben sizinle gelmeyeceğim, çünkü inatçı insanlarsınız. Belki sizi yolda yok ederim."⁶⁷ Başka bir yerde ise, "Çünkü ben Rab, yeri göğü altı günde yarattım, yedinci gün işe son verip dinlendim."⁶⁸ Şimdi üzerinizdeki takıları çıkarın, size ne yapacağıma karar vereyim"⁶⁹ denilmiştir.

Bir diğer örnek ise şöyledir: İbrahim'e insan suretinde 3 kişi gelmiştir. Bunlardan birisi de Rab'dir. İbrahim onlara ikramlarda bulunmuştur. Yemeklerini yedikten sonra Rab, İbrahim'e Sara'dan bir çocuğu olacağını müjdelemiştir. Konuşmalara kulak misafiri olan Sara, "Bu yaştan sonra bu sevinci tadabilir miyim acaba. Üstelik efendim de yaşlı (İbrahim 100 Sara 90 yaşında)" diyerek gülmüştür. Rab, İbrahim'e: "Sara neden güldü, Rab için olanaksız bir şey var mı?" demiştir. Sara ise, "Gülmedim, korktum" demiştir. Ancak Rab: "Hayır, güldün" demiştir.⁷⁰

Allah ile insan arasındaki iletişimin bedensel dili de çok farklı değildir. Zira Rab, insan sûretine girerek Yakup ile güreş yapmış ve Yakup O'nu yenmiştir.⁷¹ Hikâyeye göre Yakup bir adamla güreşmiş, adam Yakup'u yenemeyeceğini anlayınca uyluk kemiğine zarar vererek onu yenmeye çalışmıştır. Sonrasında Yakup onun insan sûretine girmiş olan Rab olduğunu anlamıştır. Söz konusu diyalog şöyle geçmektedir:

"Yakup o gece kalktı; iki karısını, iki cariyesini, on bir oğlunu yanına alıp Yabbuk Irmağı'nın sığ yerinden karşıya geçti. Onları geçirdikten sonra sahip olduğu her şeyi de karşıya geçirdi. Böylece Yakup arkada yalnız kaldı. Bir adam gün ağarınca kadar onunla güreşti. Yakup'u yenemeyeceğini anlayınca, onun uyluk kemiğinin başına çarptı. Öyle ki, güreşirken Yakup'un uyluk kemiği çıktı. Adam: "Bırak beni, gün ağarıyor" dedi. Yakup: "Beni kutsamadıkça seni bırakmam" diye yanıtladı. Adam: "Adın ne?" diye sordu. "Yakup" dedi. Adam: "Artık sana Yakup değil, İsrail denecek" dedi, "Çünkü Tanrı'yla, insanlarla güreşip yendin." Yakup, "Lütfen adını söyler misin?" diye sordu. Ama adam, "Neden adımı soruyorsun?"

⁶⁶ Cohen, *Everyman's Talmud*, 22.

⁶⁷ Çık.33:1-5.

⁶⁸ Çık.31:17.

⁶⁹ Çık.33:5.

⁷⁰ Yar.18:10-15.

⁷¹ Yar.32:24-30.

dedi. Sonra Yakup'u kutsadı. Yakup, "Tanrı'yla yüz yüze görüştüm, ama canım bağışlandı" diyerek oraya Peniel adını verdi."⁷²

Tevrat'ta yukarıda naklettiğimiz pasajlara benzer birçok örnek vardır. Tanrı bir insan gibi tasvir edilmiştir. Sadece Peygamberler değil İsrailoğulları'nın ileri gelenlerinden 70 kişi de Tanrı'yı görme şerefine erişmiştir.⁷³ Tanrı, İsrailoğulları ile sürekli uğraşmakta, kâh kızmakta kâh affetmektedir. Sürekli savaş ve bir mücadele halindedir. İsrailoğulları'nı düşmandan kurtararak özgürleştirmekte bazen de onlara öfkelenerek sürgün ve mahrumiyetlerle cezalandırmaktadır.⁷⁴ Bir ilâh için asla uygun düşmeyecek bu tür betimlemelerin Tevrat'ta yer alıyor olması, bu cümlelerin insanlar tarafından kurulduğunu ispatlar mahiyettedir.

Kanaatimizce Tevrat'ta otoritesi, öfkesi, merhameti ve İsrailoğulları için düşmanları bertaraf etmesi gibi değerlere sahip olmakla en yüce kutsal olarak tasvir edilen Rab'in insanla iki insan gibi ilişkiler kurması, İsrailoğullarına verdiği değer ve onurun göstergesi olarak kabul edilmektedir. Başka bir ifadeyle Tevrat yazarlarının İsrail ırkına onur kazandırmak ve üstün ırk düşüncesini teyit etmek için Allah'ı yüce makamından, insan seviyesine indirdiği görülmektedir. Zira bu denli aşkın olan Yaratıcı insanı diğer varlıklara nispetle onurlu kıldığı gibi insanlık içerisinde de İsrailoğulları'nı daha onurlu kılmıştır. Buna göre, İsrailoğulları o kadar seçkin bir millettir ki Allah, söz ve fiilleri ile onların seviyesine inerek onlara değer vermiş, onurlarına onur katmıştır.

2.2.Hristiyanlık'ta Allah-İnsan İlişkisi

Hristiyanlık itikadının temeli Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'tan oluşan "teslis inancı" na dayanmaktadır. Yeni Ahit'in Filipililer bölümünde Mesih'in Tanrı özüne sahip olduğu ancak Tanrı'ya eşit olduğu halde bunu sınımsız sarılacak bir hak saymadığı ifade edilmektedir. İsa, kul özünü alarak insan suretinde doğmuş ve ululuğu bir kenara bırakmıştır. Çarmıha gerilerek ölüme boyun eğmiş ve böylece kendisini alçaltmıştır. Bu teslimiyetinden dolayı Tanrı onu tekrar diriltmiş, yüceltmiş ve onu her makamın üstünde olan onurlu bir makama ulaştırmıştır. Bundan dolayı yerde, gökte ve yer altında olanların hepsi onun adı anıldığında diz çökmeli ve Tanrı'nın yüceltilmesi adına İsa Mesih'in Rab olduğunu dile getirmelidir.⁷⁵

Mesih ile Tanrı arasındaki ilişkinin girift bir yapı arzettiği görülmektedir. İlgili bölümler şöyledir:

⁷² Yar.32/22-30.

⁷³ Çık.24: 9-10.

⁷⁴ Zeliha Zühal Güven, *Yahudiliğin İnsana Yaklaşımı* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1999), 15.

⁷⁵ Flp.2:6-11.

"Başlangıçta Söz vardı. Söz Tanrı'yla birlikteydi ve Söz Tanrı'ydı. Başlangıçta her şey O'nun aracılığıyla var oldu, var olan hiçbir şey O'nsuz olmadı"⁷⁶; "Söz, insan olup aramızda yaşadı. O'nun yüceliğini Baba'dan gelen, lütuf ve gerçekle dolu biricik Oğul'un yüceliğini gördük"⁷⁷; "Bu nedenle gidin, bütün ulusları öğrencilerim olarak yetiştirin; onları Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un adıyla vaftiz edin"⁷⁸; "Nasıl ki, ey Baba, sen bendesin, ve ben de sendeyim, onlar da bizde olsunlar da, beni senin gönderdiğine dünya iman etsin."⁷⁹

Bu ifadelerde teslis unsurlarının isim olarak yer aldığı görülmektedir. Sonraki ekümenik konsillerinde teslisin bu üç unsuru inanç esasları olarak kabul edilmiştir. Tanrı, İsa için İncil'de bazen "Sevgili oğlum"⁸⁰ bazen de "Sen Hayy olan Allah'ın oğlu Mesih'sin"⁸¹ şeklinde ifadeler kullanmıştır. Bazı yerlerde de ünvan olmak üzere; "Tanrı Oğlu", "Rab", "Rabb'in Kulu", "Kurtarıcı", "Mesih" (Christus), "İnsanoğlu", "Tanrı Kelamı", "Hayat", "Gerçek", "Yol" vb. kavramlar kullanılmıştır.⁸²

"Baba'nın oğlu" tanımlaması Yahya'nın tanıklığıyla⁸³ gündeme gelmiştir. Pavlus, Rab İsa ile Tanrı'ya aynı ölçüde ta'zim edilmesini istemiştir.⁸⁴ Yuhanna ise "Allah'ın oğlu İsa'nın günahlara kefarete olarak geldiğini" belirtmiş⁸⁵ ve "İsa'nın Allah'ın oğlu olarak kabulünü" teşvik etmiştir.⁸⁶ Yeni Ahitte Baba ve Oğul haricinde teslisin bir diğer unsuru olan Kutsal Ruh'a da genişçe yer verilmiştir. "Tanrı'nın Ruhu", "Tanrı Sözü", "Oğulluk Ruhu", "Yardımcı" kavramları ile ifade edilmiş; Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un vasıfları ve mahiyeti etraflıca ele alınmıştır.⁸⁷

Bu karmaşık yapıyı izah etmeye çalışan Hıristiyan ilahiyatçı Prof. Dr. Thomas Michel'e göre, esasen Hıristiyanlar'da Tanrı'nın bir ve tek olduğuna inanmaktadırlar. Bu bağlamda üçlü birlik anlayışı üç ayrı Tanrı'yı (uknûm) ifade etmemekte bilakis bir olan Tanrı'nın sadece kendisine has ve ebedi olan üç vasfını ifade etmektedir. Bu bağlamda Tanrı; her şeye kâdir olan, yaratıcı ve baba'dır. "Peder" (Baba) kelimesi ile ifade edilmiştir ki bu kelime Yahudilikten devralınmıştır. İsa; Tanrının kutsal "kelamı" nı temsil etmektedir. Kalam'ın tenleşmiş halidir. Tanrı insanlara Tevrat ve Kur'ân gibi ayrıca bir kitap göndermemiş, kalam sıfatını İsa'nın bünyesinde gerçekleştirmiştir. Bu açıdan Tanrı ile İsa

⁷⁶ Yu.1:1-3.

⁷⁷ Yu.1:14.

⁷⁸ Mat.28:19.

⁷⁹ Yu.17:21.

⁸⁰ Mat. 3:17; 17:5; Mar.1:11; 9:7; Luk.9:35.

⁸¹ Mat.16:16; Mar.3:11.

⁸² Michel, *Hıristiyan Tanrıbilimine Giriş*, 60-63.

⁸³ Yu.1:34.

⁸⁴ Rom.15:6.

⁸⁵ 1Yu.5:10.

⁸⁶ 1Yu.4:14.

⁸⁷ İskender Oymak, "Hıristiyanlığın Teslis Doktrinine Kadı Abdulcabbar'ın Eleştirisi", *Erciyes Akademi* (Özel Sayı, 2021), 678; Michel, *Hıristiyan Tanrıbilimine Giriş*, 67.

iç içedir. Bunu mutasavıfların kullandığı "hulûl" ve "ittihat" kavramları ile ifade etmek mümkündür. Ancak aşkın olan Tanrı'dır. Kutsal Ruh ise, ayrıca bir varlık olmayıp, Tanrı'nın her şeyi kuşatan, yöneten, güçlü ve içkin mevcudiyetidir. İsa'nın üzerine peygamberlik görevine başlarken bir güvercin suretinde inmiştir.⁸⁸

İncil'e göre Mesih, Tanrının görünümüdür.⁸⁹ Günahları bağışlama yetkisi vardır.⁹⁰ O'na da "Rab" denilmektedir.⁹¹ İsa da kendisi için "Rab" kelimesini kullanmaktadır.⁹² O, Tanrı'nın oğludur.⁹³ Bunun haricinde İsa'ya "İsrail'in Tanrısı Rab"⁹⁴ ve "ey öğretmenimiz"⁹⁵ şeklinde de hitap edilmektedir. İlginçtir ki İsa'ya hitap ederken kullanılan "Rabbî" kelimesinin "öğretmenim" anlamına geldiği de yine İncil'de zikredilmektedir.⁹⁶ İsa'nın kendisi için "İnsanoğlu" sıfatını kullandığı da görülmektedir.⁹⁷ Kanaatimizce özellikle kendisi için "insanoğlu" sıfatını kullanması ve "Rab" kelimesinin "öğretmen" anlamına geldiğinin bizzat İncil'de zikrediliyor olması, bu iki kelime üzerinde havârilere nezdinde bir tahrifatın meydana gelmediğini ve Hz. İsa'nın risâletinin aslında bu iki kavram üzerinde gerçekleştiğini göstermektedir. O, havarilerinin gözünde bir elçi (Rab, yani öğretmen) ve bir insandır. Buradan anlaşılmaktadır ki, Hıristiyanlık itikadı İncil tahrif edilerek daha sonraları bozulmuştur. Zira bütün peygamberler gibi Hz. İsa'da Allah'ın kulu (insanoğlu) ve elçisi (Rab/öğretmen) olduğunu açıkça vurgulamıştır.

Hz. İsa'nın kavmine Allah'ın oğlu değil kulu olduğunu söylediği Kur'ân'da şu cümlelerle ifade edilmektedir: "Şüphesiz ben Allah'ın kuluyum. O bana kitabı verdi ve beni peygamber yaptı."⁹⁸

Kur'ân, Hz. İsa'nın Rab edinilmesi konusuna da değinmiştir. Hıristiyanların gerçekleştirdiği itikâdi tahrifatın Hz. İsa'dan kaynaklanmadığına dikkat çekilen ayetlerde konu şöyle ele alınmaktadır:

- *"Allah, ey Meryem oğlu İsa! İnsanlara sen mi 'Allah'ın dışında beni ve annemi birer tanrı kabul edin' dedin?" buyurduğu zaman o şu cevabı verir:*

- *"Hâşâ! Seni tenzih ederim. Hakkım olmayan şeyi söylemek bana yakışmaz. Hem ben söyleseydim şüphesiz sen onu bilirdin. Sen benim içimdekini bilirsin, ama ben senin zâtında olanı bilmem. Gizlileri tam olarak bilen yalnız sensin."*

⁸⁸ Harun Dündar Karahan, "Hıristiyanlığa Göre Vahyin Gerçekleşme Şekilleri", *Kocaeli İlahiyat Dergisi* 4/1, (Haziran 2020), 310; Michel, *Hıristiyan Tanrıbilimine Giriş*, 65-70.

⁸⁹ 2Ko.4:4.

⁹⁰ Mar.2:10,11.

⁹¹ Mat.16:22.

⁹² Mat.21:3.

⁹³ Mar.1:9-11.

⁹⁴ Luk.1:68.

⁹⁵ Mar.4:38; 5:35; Mat.26:18.

⁹⁶ Yu.1:38.

⁹⁷ Mat.10:23; 11:19; 12:8; 16:13; Mar.9:31.

⁹⁸ Meryem, 19/30.

- "Ben onlara ancak senin bana emrettiklerini söyledim; 'Benim de rabbim sizin de rabbiniz olan Allah'a kulluk edin' dedim. İçlerinde bulunduğum sürece onların yaptıklarına tanık idim. Fakat sen beni vefat ettirdikten sonra onların halini bilip gören sadece sensin. Sen her şeye şahitsin."

- "Şayet onlara azap edersen, şüphesiz onlar senin kullarıdır. Eğer onları affedersen, hiç kuşku yok sen hem izzet hem hikmet sahibisin."

Allah şöyle buyurur:

- "Bugün doğrulara doğruluklarının fayda vereceği gündür. Onlar için, ebedî kalacakları ve altından ırmaklar akan cennetler vardır. Allah onlardan hoşnuttur, onlar da O'nun rızasını kazanmaktan ötürü mutludurlar. İşte büyük kurtuluş budur."⁹⁹

Hıristiyanlık inanç ilkelerinin bugünkü mevcut halinin temellerini ilk atan Pavlus'tur. İsa Mesih'e, kurtarıcı kimliği kazandıran ve onu Tanrı'nın oğlu olma makamına yükselterek tevhit inancını büyük ölçüde tahrif eden de odur.¹⁰⁰ Hıristiyanlar, İsa'ya Tanrı ve insan tabiatı olmak üzere iki tabiat atfetmişlerdir. Farklı tarihlerde toplanan konsüllerde bu konu sürekli teyit edilmiştir. Nitekim 325 yılında toplanan İznik Konsülü'nde İsa'da vücuda bürünen Tanrı kelamının Tanrı gibi ezeli olduğu kabul edilerek, İsa Mesih'e de Tanrı gibi ezeli olma vasfı kazandırılmıştır.¹⁰¹ Keza İstanbul'da 381 yılında toplanan konsül'de Kutsal Ruh'a Tanrı ve Oğul ile aynı cevherden olduğu gerekçesiyle ulûhiyet payesi verilmiştir.¹⁰² Miladi 431'de toplanan Efes Konsülü'nde İsa'nın Tanrı olmadığını iddia eden Nestorius aforoz edilmiş, 451'de toplanan Kadıköy Konsülünde ise, İsa'nın sadece Tanrı tabiatına sahip olduğunu savunan "monofizit" cereyan reddedilmiştir. Bunun üzerine Mısır Kıptî ve Nasturî Kiliseleri ayrılmışlardır.¹⁰³

Hız. İsa'dan önce Mısır, Yunan ve Mezopotamya medeniyetlerinde çok tanrılı inançların hâkim olduğu ve Tanrı'lara evlat isnâd edildiği bilinmektedir. Bazen ulu kişiler bazen de Krallar "Tanrı'nın oğlu" olarak vasıflandırılmışlardır. İsa'nın bu ünvanla anılmasının arkaplanında bu tür inançların olması muhtemeldir. Ki bu inancın banisi Pavlus'tur. Bununla birlikte İsa'nın "Tanrı'nın oğlu" olması meselesine yakından bakıldığında İsrailoğulları'nın "Tanrı'nın çocukları" oldukları inancıyla yakından ilişkili olduğu görülmektedir. Esasen Yahudiler'in bu tabiri erdemli ve seçkin insanlar için kullandıkları ve bununla asla fiziksel bir baba-oğul ilişkisini kastetmedikleri aşikârdır. Bu bağlamda aslen İsrail ırkına mensup olan İsa Mesih için de Tanrı'ya olan yakınlığından dolayı bu ünvan kullanılmıştır. Hatta imanlı Hıristiyanlar için de kullanılmaya devam edilmiştir. Fakat zaman içerisinde Hıristiyanlığın Yahudi muhitin dışında da yayılmaya başlamasıyla pagan kültürü ile etkileşime girdiği görülmektedir. Bu süreçte "Tanrı oğlu"

⁹⁹ el-Mâide 5/116-119.

¹⁰⁰ Aydın, "Tevhid ve Vahdet", 23.

¹⁰¹ Michel, *Hıristiyan Tanrıbilimine Giriş*, 100.

¹⁰² Oymak, "Kadı Abdülcabbar'ın Eleştirisi", 680.

¹⁰³ Mehmet Aydın, *Dinler Tarihine Giriş* (Konya: Dizgi Evi, 2. Basım, 2000), 115.

kavramı anlam değişikliğine uğrayarak; Kudüs cemaati için ifade ettiği “beşer” anlamı yerini pagan dünyada “ilahî” kisveye bırakmıştır. İsa’nın “erdemli beşer” rolünden “ilâhî varlık” rolüne dönüşmesinde en büyük pay günümüz Hristiyan teolojisinin kurucusu kabul edilen Pavlus’a aittir. İncil yazarlarının Pavlus’tan sonra yaşadıklarını ve Pavlus’un görüşlerinden çokça etkilendiklerini burada özellikle vurgulamakta fayda vardır.¹⁰⁴

Hristiyan ilahiyatçı Prof. Dr. Thomas Michel, kendilerinin de Allah’ın birliğine iman ettiklerini izah etmek için Hristiyanlık’taki Allah inancını şöyle açıklamaktadır: Allah, her şeyi yaratandır. Kendisine taptığımız ve dua ettiğimiz yüce yaratıcıdır. O kendisine benzememiz için kalplerimizi değiştiren kutsal ruh aracılığıyla içimizde yaşayan ve İsa vesilesiyle bizimle konuşandır. Hristiyanların üç Tanrı’ya inandığını düşünerek “teslis inancı” üzerinden Hristiyanları eleştiren Müslümanları ikna etmeye çalışan Michel’e göre, üçlü Tanrı inancı (teslis) Cahiliye Döneminde Hicaz’da yaşayan Arap Hristiyanlar arasında görülmekteydi. Zira bu grup, Müşriklerin Allah tasavvurundan etkilenmiş ve Tanrı ile İsa arasında fiziksel bir baba oğul ilişkisi olduğuna inanmışlardı. Esasen Kur’ân’ın eleştirdiği bu yönlü teslis inancını¹⁰⁵ Hristiyan tanrıbilimcileri ve Kilise de reddetmiştir.¹⁰⁶

Michel’in bugünkü Hristiyan akidesinin Allah’ın birliğine dayandığını söyleyerek, “üçlü Tanrı” değil “üçte birlik” Tanrı inancı tezini ispatlamak için Cahiliye Dönemi Hristiyanlarına atıf yapması ve bu inancı onlara yükleyerek sınırlandırması tutarlı ve inandırıcı görünmemektedir. Zira üçlü Tanrı (teslis) akidesine dayalı inanç sadece Cahiliye Dönemi Hicaz Hristiyanları ile sınırlı olmayıp çok daha eskilere dayanmaktadır. Amerikalı Hristiyan tarihçisi ve akademisyen Barrie Wilson’a göre, İsa’ya ilk inanlar ve ailesi, onun saygıdeğer bir öğretmen, uzun zamandır beklenen Tanrı Krallığı’nın habercisi ve dirildikten sonra tekrar dönmesi beklenen Mesih olduğuna inanmaktaydı. İlk Hristiyanların günlük hayatlarına devam ederken besledikleri umut buydu. İsa tekrar gelerek Roma’nın zulmünden onları kurtaracak ve Tanrı Krallığı hayalini gerçekleştirecekti. Ancak İsa’dan henüz 30-40 yıl sonra Pavlus tarafından başlatılan Mesih hareketi tüm bu akideyi tahrif etti. Üçlü birlik inancı hâkim kılınarak İsa’ya Tanrı’nın vücut bulmuş hali payesi verildi. İsa’nın imajı yüz yıldan kısa bir süre içerisinde değiştirildi. Artık O, “Tanrı’nın oğlu”, “Mesih”, “Rab” ve “Kurtarıcı” olarak anılmaya başlandı. Böylece İsa, kozmik öneme sahip ilâhî bir varlık olarak görülmeye başlandı. Bununla da yetinilmedi. İsa Tora’yı öğretmek üzere geldiği halde Pavlus hareketi, Kurtuluş için Tora’ya riâyet edilmesinin şart olmadığını, İsa’yı sevmenin yeterli olduğunu yaymaya başladı. Böylece tüm Yahudî hukuk ve ahlâk kuralları süpürülerek hükümsüz kılındı.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Zafer Duygu, İsa’nın Yeni Ahit’te “Tanrı Oğlu” Olarak Tanımlanması Meselesi, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 59:1 (2018), (155-181), 160, 179.

¹⁰⁵ el-Mâide 5/73.

¹⁰⁶ Michel, *Hristiyan Tanrıbilimine Giriş*, 72, 73.

¹⁰⁷ Barrie Wilson, (2008); *How Jesus Became Christian* (United States: Random House, 2008), 103.

2.3.İslâm'da Allah-İnsan İlişkisi

İslam'a göre, Allah ile insan arasında varlık ve mahiyet farkı olduğu gibi, Allah'ın İslam Peygamberi'ne ve insanlara hitabında da belirgin bir mesafe vardır. Kur'an'a bakıldığında Allah ile peygamber arasındaki ilişki, Yahudilik ve Hıristiyanlık'ta olduğu gibi bir baba-oğul ilişkisi değildir. Keza Müslümanlar da İsrailoğulları ve Hıristiyanlar gibi Allah'ın manevi evlatları değildirler. Bilakis ona iman ve itaat etmekle yükümlü kullarıdır. Hz. Peygamber ise sadece Allah'ın kulu ama elçisidir.¹⁰⁸ Allah, Hz. Peygamber'i "Allah'ın kulu"¹⁰⁹ nitelemesi ile kendisine izâfe ederek "kulluk" payesi vermiş ve bu sûretle O'nu onurlandırmıştır.¹¹⁰

Kur'an, İslam'dan önceki dinlerin müntesiplerinin Allah'ı konumlandırmalarına eleştirilerde de bulunmuştur. Allah'ın aşkın bir yüceliğe sahip olduğunu vurgulamış, hiçbir varlığın kendisine denk¹¹¹ veya benzer olmadığını özellikle dile getirmiştir.¹¹² Allah ile kul arasında ontolojik bir ilişki kurmamış, Allah'ın rubûbiyyetine ait vasıfları başka bir varlığa vermeyi uygun görmemiştir. ¹¹³ Hz. Peygamber'e, Ey Rasul!¹¹⁴, Ey Nebi!¹¹⁵ sözleri ile hitap eden Allah, bazı ayetlerde de onun ismini zikretmiştir.¹¹⁶ Diğer insanlara ise şöyle seslenmiştir: Ey iman edenler!¹¹⁷, Ey Kitap Ehli!¹¹⁸, Ey İsrailoğulları!¹¹⁹, Ey Kâfirler!¹²⁰, Ey Âdemoğulları!¹²¹, Ey Nuh'un çocukları!¹²², Ey cahiller!¹²³, Ey sapkınlar!¹²⁴, Ey mücrimler!¹²⁵, Ey cin ve insan topluluğu!¹²⁶, Ey kullarım!¹²⁷ Zaman zaman da herhangi bir ayırım yapmaksızın "Ey insanlar!"¹²⁸ ve "Ey insan!"¹²⁹ hitabını kullanmıştır.

¹⁰⁸ el-Cin 72/19; el-Fetih 48/29.

¹⁰⁹ "Allah'ın kulu O'na ibadet etmek üzere kalktığına üstüne çıkarısına etrafına üşüşüyorlar." Bk. el-Cin 72/19.

¹¹⁰ Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 5/480.

¹¹¹ el-İhlâs 112/4.

¹¹² eş-Şûrâ 42/11.

¹¹³ Furat Akdemir, "Allah-İnsan İletişiminin Mahiyeti Üzerine Bir Değerlendirme", *Kelâm Araştırmaları Dergisi* 14/2, (2016), (509-540), 530.

¹¹⁴ el-Mâide 5/41, 67.

¹¹⁵ el-Enfâl 8/64, 65, 70; et-Tevbe 9/73; el-Ahzâb 33/28, 45, 50, 59; el-Mümtehine 60/12; et-Talak 65/1; et-Tahrîm 66/1, 9.

¹¹⁶ Âl-i İmrân 3/144; el-Ahzâb 33/40; Muhammed 47/2; el-Fetih 48/29.

¹¹⁷ Âl-i İmrân 3/102-103; el-Bakara 2/278; el-Enfâl 8/24-25, 27, 29; et-Tevbe 9/119; el-Ahzâb 33/69, 70, 71; Muhammed 47/33; el-Hucurât 49/1; el-Hadîd 57/28; el-Haşr 59/18-19.

¹¹⁸ Âl-i İmrân 3/64, 70-71; en-Nisâ 4/171; el-Mâide 5/77.

¹¹⁹ el-Bakara 2/40, 47, 122.

¹²⁰ et-Tahrîm 66/7; el-Kâfirûn 109/1-2.

¹²¹ el-A'râf 7/27; Yâsîn 36/60.

¹²² el-İsrâ 17/3.

¹²³ ez-Zümer 39/64.

¹²⁴ el-Vâkıa 56/51.

¹²⁵ Yâsîn 36/59.

¹²⁶ er-Rahmân 55/33.

¹²⁷ el-Ankebut 29/56; ez-Zümer 39/53.

¹²⁸ el-Hac 22/1, 5; Lokmân 31/33; Yûnus 10/23; el-Hac 22/5; Fâtır 35/3.

¹²⁹ el-İnfîtâr 82/6.

Allah, Hz. Musa'yı Tur Dağı'na çağırarak kendisine aracısız olarak bizzat vahyettiği¹³⁰ ve Hz. İsa'yı göğe yükselterek¹³¹ onurlandırdığı gibi Hz. Muhammed'i de İsrâ ve Mi'râc ile yükseltip¹³² huzuruna kabul ederek onurlandırmıştır.

İslam Peygamberi, Hz. Musa ve Hz. İsa gibi¹³³ sadece bir millete (İsrailoğulları) gönderilmiş değildir. Henüz İslam'ın ilk yıllarından itibaren farklı milletlere mensup insanlara da çağrıda bulunmuş ve arzu edenler İslam'ı kabul etmişlerdir. Esasen Kur'an'da da seçilmiş bir ümmetten bahsedilir.¹³⁴ Buna göre en hayırlı ve onurlu ümmet İslam peygamberinin ümmetidir. Ancak bu seçilmişlik Yahudilikte olduğu gibi ırk üstünlüğüne göre değil takvâ üstünlüğüne göredir.¹³⁵ Bu hususta şöyle buyurulmuştur: *"Ey insanlar! Şüphesiz sizi bir erkek ile bir dişiden yarattık, tanışasınız diye sizi kavim ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerli olanınız O'na itaatsizlikten en fazla sakınmanızdır. Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir. Her şeyden haberdardır."*¹³⁶ Ayet-i kerîme'de vurgulanan "takvâ", Allah'a iman edip iman gerektirdiği kulluğu yerine getirmeye bağlıdır.¹³⁷ Bunu başarabilenler, tüm insanlığı iyiliğe çağırma ve kötülükten sakındırma görevi verilerek onurlandırılmışlardır. Benzer bir yaklaşıma İncil'de de rastlamak mümkündür.¹³⁸

İslam'a göre Allah, Peygamberi ile genellikle melek Cebrâil vasıtasıyla iletişim kurmuştur.¹³⁹ O'nun aracılığıyla da diğer insanlara mesajlarını ulaştırmıştır.¹⁴⁰ Kuşkusuz vahyin başka şekilleri de vardır. Örneğin Mirac'ta perde ardından vahiy alan İslam Peygamberi, sadık rüya ve ilham yoluyla da vahiy almıştır.¹⁴¹

Şeref, haysiyet ve saygınlık gibi kavramlarla ifade edilen "insan onuru" (كرامة الانسان), İslam'a göre, Allah tarafından insana sırf insan olması hasebiyle bahşedilmiş olan bir hakktır.¹⁴² Başka bir ifadeyle, bütün insanlar "insan" olarak yaratılmış olmakla onur

¹³⁰ Kasas 28/30.

¹³¹ Âli İmrân 3/55.

¹³² el-İsrâ 17/1.

¹³³ İsa, "Ben yalnız İsrail halkının kaybolmuş koyunlarına gönderildim" diye yanıtladı. Bk. Mat.15: 24

¹³⁴ "Siz, insanlar için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emredersiniz, kötülükten alıkoymazsınız ve Allah'a inanırsınız. Ehl-i kitap da inanmış olsalardı elbette onlar için hayırlı olurdu; içlerinden inananlar da var, fakat çoğu yoldan çıkmıştır." Bk. Âl-i İmrân 3/110.

¹³⁵ Abdullah b. Abdulmuhsin b. Abdurrahman et-Türkî, *Hukûku'l-insâni fi'l-İslâm* (Suûd: Vizâratu's-Şuûni'l-İslâmiyye, 1419/1998), 1/44.

¹³⁶ el-Hucurât 49/13.

¹³⁷ Adil Bor, "Kur'an'da "Takvâ"nın Bireysel ve Toplumsal Boyutu" *Diyanet İlmî Dergi* 56 (2020), 763.

¹³⁸ Yu.15:14-17.

¹³⁹ en-Necm 53/3-10.

¹⁴⁰ el-Mâide 5/67.

¹⁴¹ Mehmet Akif Ceyhan, "Allah – İnsan İletişimi Açısından Vahiy", *Kader* 16/2, (2018), 365.

¹⁴² Hüseyin Tekin Gökmenoğlu, *İslâm'da Şahsiyet Hakları* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2. Basım, 1997), 131.

sahibidirler.¹⁴³ Esasen الكريم sıfatı Allah'ın 99 isminden bir tanesidir. Buna göre Allah Kerîm'dir.¹⁴⁴ İnsanı da mükerrerem¹⁴⁵ yaratmıştır.¹⁴⁶

İslâm, insan onurunun korunmasına yönelik tedbirler de almıştır. Bunlardan birisi de kazf haddidir. İffetli bir kadına zina isnadında bulunarak bu iddiasını ispat edemeyen kişiye 80 değnek vurulması ve şahitliklerinin ebediyen kabul edilmemesi ayet-i kerîme¹⁴⁷ ile emredilmiştir. Başka bir ayette ise dünya ve âhirette lânet edildiği ve kendilerini büyük bir azâbın beklediği¹⁴⁸ ifade edilmiştir. Kazf cezası iffetli bir kadının onurunun zedelenmesi nedeniyle öngörülmüş bir cezadır. Zira suç isnadı ispatlanamamıştır. Bununla birlikte, kadın psikolojik açıdan yıpratılmış ve atılan iftira nedeniyle toplum nezdinde zor durumda bırakılmıştır.¹⁴⁹

İsrâ Sûresi'nin 70. ayetinde "Andolsun biz insanoğlunu şerefli kıldık; onları karada ve denizde taşıdık, kendilerine güzel güzel rızıklar verdik ve onları yarattıklarımızın çoğundan üstün kıldık" buyurularak insanın; üstün, erdemli ve onurlu bir varlık olarak yaratıldığı vurgulanmaktadır.

İnsan onuru, özellikle son iki yüzyılda "insan hakları" çerçevesinde gündeme getirilen bir konu olduğundan hem kavram hem de içerik olarak klasik eserlerimizde fazlaca gündeme getirilmemiştir. Klasik fıkıh literatürümüzde tetkik edebildiğimiz hemen hemen bütün kaynaklarda yukarıda zikrettiğimiz İsrâ Sûresi'nin 70. ayeti (وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ), "İnsan bedeninin temiz mi yoksa necis mi olduğu" konusunda gündeme getirilmiştir. Tetkik ettiğimiz tüm kaynakları burada sıralamak istemiyoruz. Aşağıda ayetin işlenişine örnek olması açısından bazı eserlerden yaptığımız nakilleri aktarmakla yetineceğiz:

İnsanoğlu şerefli yaratıldığı için hükmen temizdir. Dolayısıyla insan bedeni necis değildir.¹⁵⁰ İster Müslüman olsun ister olmasın insanın dirisi gibi ölüsünün de temiz olduğu

¹⁴³ el-Hâcce, Kevkeb Ubeyd, *Fıkhü'l-ibadat ale'l-mezhebi'l-maliki* (Dimaşk: Matbatü'l-İnşâ, 1406/1986), 1/36.

¹⁴⁴ el-İnfıtâr 82/6; el-Alak 96/3.

¹⁴⁵ el-İsrâ 17/70.

¹⁴⁶ Muhammed b. İbrahim b. Abdullah et-Tüveycirî, *Mevsûatü fikhî'l-kulûb*, 5 Cilt (B.y.: Beytü'l-Efkârî'd-Düveliyye, ts.), 1/226.

¹⁴⁷ en-Nisâ 4/4.

¹⁴⁸ en-Nisâ 4/23.

¹⁴⁹ Semerkandî, Alâedin Muhammed b. Ahmed Ebû Bekr, *Tuhfetü'l-fukahâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 1994/1414, 3/143, 144.

¹⁵⁰ Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed, el-Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebir fi fikh-i mezhebi'l-İmâmi's-Safî*, thk. Ali Muhammed Muavviz - Âdil Ahmed Abdulmevcûd, 19 Cilt (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1999), 3/8; Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn, el-Buhûtî, *Dekâ'iku üli'n-nühâ li-Şerhi'l-Müntehâ*, 3 Cilt (B.y.: Âlemü'l-Kütüb, 1414/1993), 1/107.

hususunda görüş birliği edilmiştir.¹⁵¹ Müşrikler'in necis olduğunu ifade eden ayet¹⁵² iman etmedikleri için mânen necis olduklarını ifade etmektedir.¹⁵³ Ebû Hanife'ye göre insan şerefli yaratılmış olmakla aslen temizdir. Ancak ölüsü yıkanmakla temiz hale gelir.¹⁵⁴

İslâm'ın insan onuruna ve erdemine vurgu yaptığı en güçlü ayetlerden bir tanesi yukarıda zikrettiğimiz İsrâ Sûresi'nin 70. ayetidir. Yukarıda da değindiğimiz gibi mütekaddimûn dönemi fıkıh eserlerimizde bu ayet insan bedeninin temiz mi yoksa necis mi olduğu konusunda gündeme getirilirken müteahhirûn dönemi eserlerinde aynı ayet insanın onurlu ve erdemli yaratılmış olmasına delil olarak zikredilmiştir. Söz konusu ayetle ilgili değerlendirmelere bakıldığında konunun farklı yönlerle ve üç temel soru ekseninde ele alındığı görülmektedir:

- 1) İnsanın erdemli ve onurlu kılınmasının temel felsefesi nedir?
- 2) İnsan hangi vasıflara sahip olmakla erdemli ve onurlu kılınmıştır?
- 3) İnsan hangi görevleri başarmak için erdemli ve onurlu kılınmıştır?

1) İnsanın erdemli ve onurlu kılınmasının temel felsefesi nedir?

İslam'da insana bahşedilen her türlü insan hakkı, sosyal veya siyasî gelişmelerin bir sonucu olarak değil, Kur'ân'da veya Hz. Peygamber'in sünnetinde bahsi geçen hukukî hükümlerin sonucudur.¹⁵⁵ Allah, insanı hür yaratmıştır. Hürriyet, onun Allah'a iman ve itaatinin bir hediyesidir aynı zamanda.¹⁵⁶ Buna göre insan ilkten zaten onur sahibi kılınmıştır. Onurunu korumak için de bazı haklara sahiptir. Bu hakları elde etmek için birşeyleri ispatlamaya veya haklarını garanti altına almak için günümüz Batı hukukunda olduğu gibi yasal düzenlemelere ihtiyacı yoktur. Zira bu haklar canlı doğmakla kendisine tanımlanmış vaziyettedir.

İslâm'da esas olan insandır. Ve İslâm'ın temel hedefi akıl sahibi olan, düşünebilen insanı yüceltmektir. İnsan, aklî, bedenî, ahlâkî ve ruhanî en güzel yetenek ve melekelerle erdemli kılınmış bir varlıktır. Zahir ve bâtınî özellikleri ile varlıkların en mükemmelidir. Kur'ân'da "Biz insanı en güzel bir biçimde yarattık" buyrulmaktadır.¹⁵⁷

¹⁵¹ Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed es-Sâvî el-Mâlikî el-Halvetî, *Bulgatü's-sâlik li-Akrebi'l-mesâlik*, 4 Cilt (B.y.: Dâru'l-Meârif, ts.), 1/44; Şemseddin Muhammed b. Ebi'l-Abbas Şihâbuddîn er-Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*, 5 Cilt (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1404/1984), 1/238; Abdurrahman b. Muhammed el-Cezerî, *el-Fıkh ale'l-mezâhibi'l-erba'a*, 5 Cilt (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2. Basım, 1424/2003), 1/9; Muhammed b. Ahmed b. Muhammed İliş (?), Ebû Abdullah el-Mâlikî, *Menhu'l-celîl şerh-u Muhtasari'l-Halîl*, 9 Cilt (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1409/1989), 1/50.

¹⁵² "Muhakkak ki müşrikler necistir..." Bk. et-Tevbe 9/28.

¹⁵³ el-Hâcce, *Fıkhü'l-ibadat*, 1/36.

¹⁵⁴ Abdülkerim Muhammed er-Râfî el-Kazvînî, *Fethu'l-azîz bi Şerhi'l-Vecîz* (B.y.: Dâru'l-Fikr, ts.), 1/163; Vehbe Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuhu*, 10 Cilt (Dımaşk: Dâru'l-Fikr, ts.), 1/293.

¹⁵⁵ et-Türkî, *Hukûku'l-insânî fi'l-İslâm*, 1/41.

¹⁵⁶ Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd, el-Mevslî, *el-İhtiyâr li ta'îli'l-Muhtâr*, 5 Cilt (Kahire: Matb'atü'l-Halebî, 1356/1937), 4/134.

¹⁵⁷ Osman Eskicioğlu, *Hukuk ve İnsan Hakları* (İzmir: Anadolu Matbacılık, 1996), 272, 273.

İnsan mümin olsun veya olmasın Allah'ın kuludur ve güzel bir emanetidir. Sırf bu nedenle onur sahibi olup hürmete layıktır.¹⁵⁸ Yine bu vasıfları sayesinde hak ve hürriyetlere sahip kılınmıştır. Böylece kişi varlığını hissetme, koruma ve emniyet içerisinde yaşama garantisi edinmiş olmaktadır.¹⁵⁹

2) İnsan hangi vasıflara sahip olmakla erdemli ve onurlu kılınmıştır?

Allah, insanı en güzel sûrette yaratmıştır.¹⁶⁰ Ona güzellik, tevâzu, vakar ve ilim bahşetmiştir. Öyle ki, Âdem'i meleklerden üstün kılan ilimdir. Zira melekler eşyanın ismini bilememişken Âdem bilmiştir. Şeytan ise kibrinden dolayı Allah'ın secde emrine itaat etmemiş ve böylece onurunu kaybederek lanetlenmiştir.¹⁶¹ Allah, insanı bütün mahlukat içerisinde en erdemli varlık olarak yaratmıştır. Zira "Ona şekil verip de ruhumdan üflediğimde derhal ona secde edin"¹⁶² buyurarak melekleri insana secde ettirmiştir. Keza Âdem'e bütün isimleri öğrettikten sonra melekler karşısında onu bu hususta galip¹⁶³ kılmıştır. Dolayısıyla insan yaratılış özellikleri itibariyle bütün mahlûkattan üstündür. Sadece bu da değil; sureti ve şekli güzelliği ile de en üstünüdür. Bu husus "Şüphesiz biz insanı en güzel biçimde yaratmışızdır"¹⁶⁴ ayeti ile dile getirilmiştir.¹⁶⁵ Esasen insanın melekten üstün olup olmadığı konusu ihtilafli bir konudur. Bu bağlamda yeri gelmişken İbn Hazm'ın konuyla ilgili bir değerlendirmesine de değinmek istiyoruz. Allah'ın yarattığı en üstün varlığın hangisi olduğunu tartışan İbn Hazm'a göre, melek insandan daha üstündür. Zira Allah melekleri tanımlarken "Allah'ın kendilerine buyurduğuna karşı gelmeyen ve kendilerine emredileni yerine getiren" varlıklar olduğuna vurgu yapmıştır. Keza melekler nurdan yaratılmışken insan su ve topraktan yaratılmıştır.¹⁶⁶

Allah, insanı rahmet ve merhameti ile kuşatmıştır. O'nun rahmeti bütün mevcudatı kapsamakla birlikte insanoğluna ve özellikle mü'minlere has bir yönü vardır. Onun bu vasfını teyit etmek üzere; ona imanı nasip etmiş, bilmediklerini öğretmiş, istikametini düzeltmesi için peygamberler göndermiştir. İşlediği suçları misli ile cezalandırırken işlediği güzel amellere on hatta yedi yüz ve daha fazla katı ile sevap bahşetmiştir. Yer ve gökler

¹⁵⁸ Eskicioğlu, *Hukuk ve İnsan Hakları*, 274.

¹⁵⁹ Servet Armağan, *İslâm Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım, 1992), 70.

¹⁶⁰ et-Tegâbün 64/3.

¹⁶¹ et-Tüveycîrî, *Mevsûatü fîkhi'l-kulûb*, 1/569.

¹⁶² el-Hicr 15/29.

¹⁶³ el-Bakara 2/31.

¹⁶⁴ et-Tîn 99/4.

¹⁶⁵ Eskicioğlu, *Hukuk ve İnsan Hakları*, 273; et-Türki, *Hukûku'l-insâni fi'l-İslâm*, 1/46; Ali Muhammed Cüreyye - Muhammed Şerif ez-Zeybek, *Esâlîbi'l-gazve'l-fikrî li'l-âlemi'l-İslâmî* (B.y.: Dâru'l-Vefâ, 3. Basım, 1399/1979), 1/212.

¹⁶⁶ Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Hazm el-Endelûsî, ez-Zâhirî, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, 12 Cilt (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 1/33.

dolusu da olsa günahından tövbe edenin bütün günahlarını affetmiştir.¹⁶⁷ Allah, insana irâde bahşetmiş, hayır ve şerri birbirinden ayırma yetisi vermiştir.¹⁶⁸ İnsanı şerefli yaratmış ve hayvanları emrine amâde kılmıştır.¹⁶⁹

Allah, insanoğlunu sadece yaratılış safhasında değil hayatta iken ve öldükten sonra da erdemli kılmıştır.¹⁷⁰ Avret yerlerinin örtülmesini ve insana yaraşır bir şekilde toprağın altına defnedilmesini uygun görmüştür. İnsanın ölüsüne dahi zarar verilmemesini hatta kabrinin üstüne oturulmamasını emretmiştir.¹⁷¹ Hz. Peygamber, Yahudi cenazesi götürülürken ayağa kalkmış, cenazenin Yahudi olduğu hususunda kendisini uyarılara şaşırarak "o da insan değil mi" şeklinde cevap vermiştir.¹⁷²

Hz. Peygamber, insan onuruna bambaşka bir değer vermiştir. Savaşta sadece İslâm ordusuna karşı savaşanların öldürülmesine izin vermiş, kadınların, çocukların, yaşlıların ve din adamlarının öldürülmesi kesinlikle yasaklamıştır.¹⁷³

3) İnsan hangi görevleri başarmak için erdemli ve onurlu kılınmıştır?

İnsanın ilk görevi yaratıldığı gün sahip kılındığı onuruyla tekrar Rabbinin huzuruna varmaktır. Dünya hayatı esnasında bu onura halel getirmemektir.¹⁷⁴ Bu bağlamda onun biricik vazifesi iman ve kullukla meşgul olmaktır.¹⁷⁵

Allah, insana bahşettiği erdem ve onurun bir göstergesi olarak onu yeryüzünün halifesi kılmış, yerin imârî görevini ona vermiştir. Bununla birlikte insan sahip kılındığı bu onuru muhafaza etmek ve arttırmak için yeryüzünde maslahatın temini ve mefsedetini giderilmesi için mücadele etmelidir. Zira İslam maslahatın temini ve mefsedetini giderilmesi için gelmiştir. Öyleyse insana düşen yegâne görev beş zarurâtı korumaktır ki onlar; din, nefis, akıl, nesil ve malın muhafazasından ibarettir.¹⁷⁶

Yaşam hakkının temel haklar arasında en önde geldiğini belirten İslâm alimlerine göre ise, Allah insanı eli ile yaratmış, ona ruhundan üflemiş, melekleri secde ettirmiş,

¹⁶⁷ et-Tüveycirî, *Mevsûatü fikhî'l-kulûb*, 1/90, 127.

¹⁶⁸ *Abdurrahman en-Nahlâvî, Usûlü't-terbiyyeti'l-İslâmiyye ve esâlibihâ fi'l-beyti ve'l-medreseti ve'l-mücteme'* (B.y.: Dâru'l-Fikr, ts. 25. Basım, 1428/2007), 1/33

¹⁶⁹ Ebulvelid Muhammed b. Ahmed b. Rüşd el-Kurtûbî, *el-Mukaddimâtü'l-Mümehhidât*, 3 Cilt (B.y.: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1408/1988), 2/184; Muhammed Takiyuddîn b. Abdulkadir el-Hilâlî, *Ahlâku's-şebâbi'l-müslim* (B.y.: Câmîatü'l-İslâmiyye, 2. Basım, 1388/1968), 1/19.

¹⁷⁰ et-Türkî, *Hukûku'l-insâni fi'l-İslâm* (Suûd: Vizâratu's-Şuûni'l-İslâmiyye, 1419/1998), 1/46, 47.

¹⁷¹ Muhammed b. İbrahim b. Abdüllatif, Âlişşeyh, *Fetâvâ ve resâil*, thk. Muhammed b. Abdurrahman b. Kâsım, 13 Cilt (Mekke: Matbatü'l-Hükûme, 1399/1979), 3/214.

¹⁷² Buhârî, "Cenâiz", 45.

¹⁷³ Tirmizî, "Siyer", 19.

¹⁷⁴ Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed, Bedreddîn el-Aynî, *el-Binâye şerhu'l-Hidâye*, 13 Cilt (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1420/2000), 5/303.

¹⁷⁵ Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman, Şeyhzâde, Damad Efendi, *Mecmau'l-Enhûr fi şerh-i Mülteka'l-ebhûr*, 2 Cilt (B.y.: Dâr-u İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 2/616.

¹⁷⁶ Mustafa el-Hin – Mustafa el-Buğa, vd., *el-Fikhu'l-menhecî alâ mezhebi'l-İmami's-Şafîî*, 8 Cilt (Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 4. Basım, 1413/1992), 8/53.

göklerde ve yerde olanları emrine vererek onu erdemli kılmıştır. İnsanı yeryüzünün halifesi kılmış; yeryüzünü imâr etmesi, maddeten ve ruhen en yüksek seviyelere çıkabilmesi için ona güç ve kuvvet vermiştir. İnsanın bu yüce hedefe ulaşabilmesi için kendisine bazı haklar da tanımıştır: Yaşam hakkı, mülk edinme hakkı, hür yaşama hakkı, eşitlik ve eğitim alma hakkı gibi. Bu haklar, rengi, dini, cinsi ve ırkı ne olursa olsun tüm insanlara bahşedilmiş haklardır."¹⁷⁷

3.GENEL DEĞERLENDİRME

Allah'ın varlığı ve birliği, ilâhî dinlerin üzerinde ittifak ettiği bir konudur. Ancak Yüce yaratıcının mahiyeti ve özelde gönderdiği peygamberler olmak üzere kulları ile kurduğu iletişimin boyutu hususunda ihtilâf etmişlerdir.

Yahudi ve Hristiyanlık teolojisinde Allah'ın konumu iki kavram çerçevesinde belirlenmiştir. Yahudiler Allah'a bir samimiyet ifadesi olarak "baba" diye hitap etmişlerdir. Bu kavram ilk müntesipleri İsrailoğulları'ndan olan Hristiyanlara da geçmiştir. Keza bir diğer kavram ise "Rab" kavramıdır ve "öğretmen"¹⁷⁸ anlamına gelmektedir. Yahudilerin tahrif etmeden peygamberleri¹⁷⁹ ve hahamları¹⁸⁰ için kullanageldikleri bu kavramı Hristiyanlar da aynen kullanmış ve İsa'ya "Rab" ve "Rabbî" demişlerdir. Ancak sonraki süreçlerde kavramı anlam kaymasına uğratarak tahrif etmiş ve İsa'yı "baba" ve "Rab" kavramları üzerinden ulûhiyet makamına çıkarmışlardır. İsa'nın fiziki bir baba olmadan dünyaya gelmiş olması kuşkusuz onların bu muharref itikatlarını perçinlemiştir. Oysa Kur'ân'da Hz. İsa'nın "*Ben Allah'ın kuluyum; O bana kitap verdi ve beni peygamber yaptı.*"¹⁸¹ dediği nakledilmektedir. İsa'nın kendisi için "İnsanoğlu" sıfatını kullandığı da görülmektedir.¹⁸²

İslam'da Allah'ın "baba" olarak tasviri mümkün olmadığı gibi Peygamber'in (s.a.s.) de "baba" olarak konumlandırılması yasaklanmıştır. Konu ile ilgili Kur'ân'da şöyle buyurulmuştur: "Muhammed sizin adamlarınızdan hiçbirinin babası değildir, fakat o Allah'ın elçisidir ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah her şeyi bilmektedir."¹⁸³

¹⁷⁷ Hayrettin Karaman, *İslâm'da İnsan Hakları* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2. Basım, 2004), 66, 67, 141, 142; Seyyid Sâbık, *Fıkhu's-sünne* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 3. Basım, 1397/1997), 2/507; Ömer Avde el-Hatîb, *Lemehât fi's-sekâfeti'l-İslâmiyye* (B.y.: Müessesetü'r-Risâle, 15. Basım, 1425/2004), 1/337; Ali b. Nâyif eş-Şuhûd, *Mefhûmu'l-hürriyye beyne'l-İslâmi ve'l-câhiliyye* (B.y.: y.y. 1432/2011), 1/20; et-Türkî, *Hukûku'l-insânî fi'l-İslâm*, 1/44; Ebû'l-Kâsım el-Hüseyin b. Muhammed, Râgıb el-İsfahânî, *ez-Zerî'a ilâ mekârimi's-şerî'a*, thk. Ebû'l-Yezid ebû Zeyd el-Acemî (Kahire: Dâru's-Selâm, 1428/2007), 1/78-82.

¹⁷⁸ Yu.1:38.

¹⁷⁹ Yahudilikte, Musa gelmiş geçmiş en büyük peygamber olup "öğreticimiz" ve "efendimiz" anlamına gelmek üzere kendisine "Rabbenu" sıfatıyla hitab edilmiştir. Bk. Gürkan, Salime Leyla, *Yahudilik* (Ankara: İSAM Yayınları, 2008), 91.

¹⁸⁰ Yahudiler din adamlarına ve azizlere "Rabbî" ünvanını kullanmışlardır.

¹⁸¹ Meryem 19/ 30.

¹⁸² Mat.10:23; 11:19; 12:8; 16:13; Mar.9:31.

¹⁸³ el-Ahzâb 33/40.

Dolayısıyla Rab kavramı tek başına yaratıcıyı kastetmek üzere sadece Allah için kullanılan bir sıfattır. Rabb mastarı, "terbiye etmek" yani, "ıslah etmek, bakmak, yetiştirmek, göz kulak olmak" manâlarına gelmektedir. Terbiyenin tarifi ise "Bir şeyi basit halinden kemâl noktasına doğru adım adım inşa edip geliştirmektir."¹⁸⁴ Daha geniş anlamda Rab, sadece terbiye eden anlamına gelmemekte; düzene sokan, idare eden anlamlarına da gelmektedir. Bu bağlamda Rab kelimesi tamlama şeklinde Allah'tan başkası içinde kullanılabilmiştir. Örneğin Kur'ân'da kavramın fiil formunda çocuğunu terbiye eden anne-baba için kullanıldığı görülmektedir.¹⁸⁵ Nitekim bu anlamları kast etmek üzere "Rabbu'l-mal" (ortaklıkta mal/sermaye sahibi kişi) kavramı bir fıkıh terimi olarak kullanılmaktadır. "İmam Rabbânî" tamlaması da böyle bir kullanıma örnektir. Rabbu'l-veled, "çocuğa terbiye veren kişi" manâsındadır. Bu anlam genişleyerek, babalık etmek ve sahip olmak anlamına ulaşmaktadır. Çünkü terbiye eden babalık etmiş olmaktadır. Babalık eden ise üstün ve büyük olandır. Aynı dil ailesinden olan Aramice ve Akadca'da da rab "ulu", "büyük", "efendi", "rehber" anlamlarına gelmektedir. Kelime'nin aslının İbrânice ya da Süryânice değil Aramice veya Akadca olması da ihtimal dahilindedir. Anadili Aramice olan Hz. İsa'nın risâleti esnasında kullandığı "baba" (Rab) kavramı da muhtemelen mecâzî bir kullanım olup bu manayı ifade etmektedir. Ancak teslis doktrinini geliştiren sonraki Hıristiyanlar bu kavramı hakikat anlamında kullandıkları için tevhid akidesinden sapmışlardır.¹⁸⁶

Kur'ân'da muhtelif yerlerde "Rabbâniyyûn" kelimesi zikredilmektedir¹⁸⁷ ki bu kelime "rabbânî" kelimesinin çoğulu olup aslı "rabbî" dir. Rabbî, rabbe iman eden ve O'na tâbi olan anlamına gelmektedir. Bu kelimenin aslen İbrânice veya Süryânice'den Arapça'ya girdiği ve "fukaha, âlim" anlamına gelmek üzere ilim, amel ve öğretmede kemale ermiş kişi manasında kullanıldığı rivâyet edilmiştir.¹⁸⁸ Eski Ahit döneminde "Rabbî" kelimesine karşılık "Rav" kavramı İbranice'de, "öğretmen", "efendi" ve "lider" anlamlarında kullanılmıştır. İncil'de de Yahudilerin din adamları için "Rabbî" kavramını kullandıkları zikredilmektedir.¹⁸⁹ Keza İsa'ya da "Rabbî" ünvanı ile hitap edilmiştir.¹⁹⁰ Kur'ân'da üç yerde Yahudi geleneğine atıfla rabbâniyyûn kelimesi¹⁹¹ geçmektedir. Bu kelimeye, Tevrat bilgisi olan ve Tevrât'ın hükümlerine göre amel eden âlim, hâkim, fakîh ve velî imam gibi manalar verilmiştir.¹⁹²

¹⁸⁴ Râgıb el-İsfahânî, Ebû'l-Kâsım el-Hüseyin b. Muhammed, *Müfredât fi Garîbi'l-Kur'an*, thk. Safvân Adnân Dâvûdî (Beyrut: y.y. 1997), 336, 337.

¹⁸⁵ el-İsrâ 17/24.

¹⁸⁶ Furat Akdemir, "Allah-İnsan İletişiminin Mahiyeti Üzerine Bir Değerlendirme", *Kelâm Araştırmaları Dergisi* 14/2, (2016), 512-514.

¹⁸⁷ Âl-i İmrân 3/79; el-Mâide 5/44, 63.

¹⁸⁸ Orhan Atalay, Kur'ân'da İki Terim ve Meâllerdeki Karşılıkları Üzerine (Rabbâniyyûn ve Ribbiyyûn), *Marife* 6/2, (2006), 42, 43.

¹⁸⁹ Mat.23:7.

¹⁹⁰ Mat.26:49; Mar.14:45.

¹⁹¹ Âl-i İmrân 3/79; el-Mâide 5/44, 63.

¹⁹² Salime Leyla Gürkan, "Rabbâniyyûn", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Erişim 15 Nisan 2022.

Anlaşılan odur ki, Rab kelimesinin sözlük anlamı ile hem Allah hem de Peygamber için kullanılması zaman içerisinde kimi insanların zihninde karışıklığa neden olmuştur. Hıristiyanlar; Hz. İsa'nın babasız ama Ruh'un Allah tarafından ilka edilmesi suretiyle doğmuş olması, Allah'a has olan ölüleri diriltme gibi fiillerde bulunması ve hastaları bir anda sağlığına kavuşturması gibi ulûhiyeti çağrıştıran mucizelerine farklı anlamlar yükleyerek onu "Allah'ın oğlu" olarak konumlandırmışlardır. Daha da ötesi Allah'ın onun suretinde insanların arasına indiğine iman etmiş, İsa'ya da ulûhiyet pâyesi vermişlerdir.

SONUÇ

İnsan, onurlu bir varlık olarak yaratılmıştır. Allah, yerde ve göklerde yarattığı birçok varlığı onun emrine amâde kılmış, yeryüzünün imârı, sevk ve idaresinde söz sahibi kılarak ona "halifelik" pâyesi vermiştir. İnsanoğlu sahip kıldığı bu onuru muhafaza etmek arzusu ile çeşitli formüller üretmiştir. Gerçekten de onuru muhafaza etme düşüncesi son derece masum ve bir o kadar da ulvî bir düşüncedir. Ancak bunu sağlama usûlü İslam, Yahûdilik ve Hıristiyanlık'ta farklı olmuştur. Her üç din de insan onurunu farklı telakkiler üzerinden inşâ etmiştir.

Tevrat ve İncil tahrifata uğradıkları için bu kitaplarda Allah tasavvuru büyük ölçüde insan tarafından belirlenmiş durumdadır. Dolayısıyla insan onuruna dair mevcut veriler de insan tarafından kaydedilmiştir. Bu bağlamda "insan onuru"nun, insan'ın Allah'ın evlâdı olması ile dile getirildiği görülmektedir. Zira insana tevdi edilebilecek en yüce mertebe odur. Tevrat'ta İsrailoğulları'nın en onurlu millet olarak belirlenmesi de aslında bunun bir neticesidir. Keza Hıristiyanlıkta İsa Mesih Allah'ın oğlu ve kelâmı olmakla O'nun yer yüzüne inmiş sûretini resmetmekte; O'na iman edenler de Kutsal Ruh'un bedenlerine hulûl etmesi ile ilâhî bir onura erişmektedirler. Kur'an ise, orijinal haliyle henüz Hz. Peygamber hayatta iken kayda geçirilmiş, herhangi bir tahrife uğramadan günümüze kadar gelebilmiştir. Bu açıdan Kur'an'ın vassıf ettiği Allah ve insan tasavvuru ile insana Allah tarafından atfedilen değer ve onur en sağlıklı verileri bize sunmaktadır. Kur'an'da İnsan onuru Allah tarafından bahşedildiği haliyle, insan eli değmeden resmedilmiştir. Ve bu onur Allah'ın "oğlu/kızı" olmakla değil O'nun "kulu" olmakla bahşedilmiştir. Onur, şeref ve üstünlüğün ölçüsü "Takvâ" ile belirlenmiştir. Başka bir ifadeyle İslâm, Yahudiliğin "seçilmiş ırk" ve Hıristiyanlığın "ilâhî varlık" düşüncesini reddetmiş, "erdemli beşer" düşüncesini hâkim kılmıştır.

Yahudilerin tarih boyunca yaşadıkları esaret ve sürgünler Tevrat'ın diline de yansımıştır. Tevrat'ta hâkim olan dil kavga dilidir. Rab, sürekli bir savaş halindedir. Genel itibariyle hem düşmanlara hem de İsrailoğulları'na öfkelenen bir ilahtır. Zira İsrailoğulları Rab'bin emrine sürekli itaatsizlik etmekte; düşmanlar ise seçkin kılınmış olan bu millete haksız yere zulmetmektedirler. Ancak Rab, İsrailoğulları'na öfkelenirse de onlara kıyamamakta ve affetmektedir. Çünkü İsrailoğulları'na özel bir sevgisi vardır. İncil'in

resmettiği Allah ise, tam aksine hiç kimseye kızmamaktadır. Öyle ki düşmanı bile sevmeyi tavsiye etmektedir. Kur'ân bu konuda da orta yolu bulmuştur. Kur'ân'a göre Allah, haddi aşan kâfirlere karşı öfkeli ve şiddetli, müminlere karşı ise şefkat ve merhametlidir.

Tevrat ve İncil'de, insan ve Tanrı tasavvuruna, Tanrı'nın insanla olan iletişimine bakıldığında yaşadıkları tarihsel tecrübelerin kutsal metinlerin diline de yansıdığı görülmektedir. Savaş ve sürgünlerle dolu tarihsel bir tecrübeye sahip Yahudiler'in Tevrat'ında Tanrı İsrailoğulları'na kızsda da bir şekilde affederek sürekli yardım eden milli bir Tanrı'dır. İncil'de ise, yeni bir inanca sahip oldukları için baskı ve zulme uğrayan, peygamberlerine doyamadan birkaç yıl içerisinde çarmlıha gerilerek tabiri caiz ise katledilen bir milletin sevgi ve merhamete duydukları özlem satırlara dökülmüş gibidir. Her iki kutsal metin de sonradan ve farklı insanlar tarafından kaleme alınmıştır. Bu bağlamda Tevrat ve İncil'in bölümleri arasında dil, üslûp ve kurgu farkı olduğu gibi verilen bilgilerde tutarsızlıklar ve tezatlıklar da göze çarpmaktadır.

Her üç dinde de ortak olan nokta şudur ki, insan Allah'a isyankâr olmakla sahip olduğu onuru kaybedebilmektedir. Dolayısıyla ilkten onurlu yaratılmış olan insan mükellefiyet yaşına geldiğinde iman ve itaatle yükümlü kılınmaktadır. İşte bu süreçte iman dairesinde ise, Yaraticının katında onuru devam etmekte ve hatta ibadetle onurunu arttırabilmektedir. Buna mukabil, iman dairesinde değilse, kâfir olarak nitelenmekte ve Allah'ın öfkesine maruz kalarak onuru zedelenmektedir. Onurlu olanlar Cennet'e, onurunu kaybedenler ise Cehennem'e gitmektedir.

KAYNAKÇA

Abdurrahman en-Nahlâvî. *Usûlû't-terbiyyeti'l-İslâmiyye ve esâlîbihâ fi'l-beyti ve'l-medraseti ve'l-mücteme'*. B.y.: Dâru'l-Fikr, ts. 25. Basım, 1428/2007.

Ahmed b. Hanbel. Ebu Abdillah. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnâvûd, Adil Mürşid, vd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.

Akdemir, Furat. "Allah-İnsan İletişiminin Mahiyeti Üzerine Bir Değerlendirme", *Kelâm Araştırmaları Dergisi* 14/2, (2016), 509-540.

Âlişşeyh, Muhammed b. İbrahim b. Abdüllatif. *Fetâvâ ve resâil*. tert. thk. Muhammed b. Abdurrahman b. Kâsım. 13 Cilt. Mekke: Matbatü'l-Hükûme, 1399/1979.

Armağan, Servet. *İslâm Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım, 1992.

Arslan, Kahan Onur. "İnsan Onuru Kavramı ve Koruma Tedbirleri Bağlamında Temel Bir İlke Olarak İnsan Onurunun Korunması". *TBB Dergisi* 120 (2015), (155-172).

Atalay, Orhan. "Kur'ân'da İki Terim ve Meâllerdeki Karşılıkları Üzerine (Rabbâniyyûn ve Ribbiyyûn)" *Marife* 6/2, (2006), 39-51.

Aydın, Mahmut – Ar, Merve. "İbrahimi Geleneklerde Tevhid ve Vahdet". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 41 (2016), 11.

- Aydın, Mehmet. *Dinler Tarihine Giriş*. Konya: Dizgi Evi, 2. Basım, 2000).
- Aynî, Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed Bedreddîn. *el-Binâye şerhu'l-Hidâye*. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1420/2000.
- Bor, Adil. "Kur'ân'da "Takvâ"nın Bireysel ve Toplumsal Boyutu". *Diyanet İlmî Dergi* 56 (2020), 755-780.
- Buhâri, Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu's-sahîh*. thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır en-Nâsır. 9 Cilt. B.y.: Dâr-u Tavki'n-Necât, 1422/2001.
- Ceyhan, Mehmet Akif. "Allah – İnsan İletişimi Açısından Vahiy". *Kader* 16/2, (2018), 347-372.
- Cohen, Abraham. *Everyman's Talmud*. Londra: The Temple Press, 5. Basım, 1949.
- Cüreyşe, Ali Muhammed - ez-Zeybek, Muhammed Şerif. *Esâlibî'l-gazve'l-fikrî li'l-âlemi'l-İslâmî*. B.y.: Dâru'l-Vefâ, 3. Basım, 1399/1979.
- Duygu, Zafer. İsa'nın Yeni Ahit'te "Tanrı Oğlu" Olarak Tanımlanması Meselesi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 59/1 (2018), 155-181.
- Ebû Abdullah el-Mâlikî, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed İliş (?). *Menhu'l-celîl şerh-u Muhtasari'l-Halîl*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1409/1989.
- Elbânî, Ebû Abdurrahman Muhammed Nasiruddîn. *Mevsûatü'l-Elbânî*. Tertip: Şâdî, b. Muhammed âl-i Numân. 9 Cilt. San'a: Merkezu'n-Numân li'l-Buhûs ve'd-Dirâsâtü'l-İslâmiyye, 1431/2010.
- el-Buhûtî, Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn. *Dekâ'îku üli'n-nühâ li-Şerhi'l-Müntehâ*. 3 Cilt. B.y.: Âlemü'l-Kütüb, 1414/1993.
- el-Cezerî, Abdurrahman b. Muhammed. *el-Fıkh ale'l-mezâhibi'l-erba'a*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2. Basım, 1424/2003.
- el-Hâcce, Kevkeb Ubeyd. *Fıkhü'l-ibadat ale'l-mezhebi'l-mâlikî*. Dımaşk: Matbatü'l-İnşâ, 1406/1986.
- el-Hatîb, Ömer Avde. *Lemehât fi's-sekâfeti'l-İslâmiyye*. B.y.: Müesseseti'r-Risâle, 15. Basım, 1425/2004.
- el-Hilâlî, Muhammed Takiyuddîn b. Abdulkadir. *Ahlâku's-şebâbi'l-müslim* (B.y.: Câmiatü'l-İslâmiyye, 2. Basım, 1388/1968)
- el-Hin Mustafa – el-Buğa, Mustafa vd., *el-Fıkhü'l-menhecî alâ mezhebi'l-İmami's-Şafiî*. 8 Cilt. Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 4. Basım, 1413/1992.
- er-Râfiî, Abdülkerim Muhammed, el-Kazvînî. *Fethu'l-azîz bi Şerhi'l-Vecîz*. B.y.: Dâru'l-Fikr, ts.
- Eskicioğlu, Osman. *Hukuk ve İnsan Hakları*. İzmir: Anadolu Matbacılık, 1996.
- es-Sâvî, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed el-Mâlikî el-Halvetî. *Bulgatü's-sâlik li-Akrebi'l-mesâlik*. 4 Cilt. B.y.: Dâru'l-Meârif, ts.
- eş-Şuhûd, Ali b. Nâyif. *Mefhûmu'l-hürriyye beyne'l-İslâmi ve'l-câhiliyye*. B.y.: y.y. 1432/2011.

et-Türkî, Abdullah b. Abdulmuhsin b. Abdurrahman. *Hukûku'l-insâni fi'l-İslâm*. Suûd: Vizâratu's-Şuûni'l-İslâmiyye, 1419/1998.

et-Tüveycirî, Muhammed b. İbrahim b. Abdullah. *Mevsûatü fikhî'l-kulûb*. 5 Cilt. B.y.: Beytü'l-Efkârî'd-Düveliyye, ts.

Gökmenoğlu, Hüseyin Tekin. *İslâm'da Şahsiyet Hakları*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2. Basım, 1997.

Graudy, Roger. *Siyonizm Dosyası*. Terc. Nezih Uzel. İstanbul: Pınar Yayınları, 1983.

Gürkan, Salime Leyla. "Rabbâniyyûn". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 15.04.2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/rabbaniyyun>

Gürkan, Salime Leyla. *Yahudilik*. Ankara: İsam Yayınları, 2008.

Güven, Zeliha Zühal. "Yahudiliğin İnsana Yaklaşımı". Konya: Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans 1999.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Hazm el-Endelûsî, ez-Zâhirî. *el-Muhallâ bi'l-âsâr*. 12 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts..

İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ, İsmail b. Ömer b. Kesir. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*. thk. Sami b. Muhammed Selâme. 8 Cilt. B.y.: Dâru't-Tayyibe li'n-Neşri ve't-Tevzi', 1999/1420.

İbn Rüşd, Ebulvelid Muhammed b. Ahmed b. Rüşd el-Kurtûbî, *el-Mukaddimâtü'l-Mümehhidât*. 3 Cilt. B.y.: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1408/1988.

Kahraman, Hüseyin. "Peygamberlerin Sahip Olduğu Sıfatların Nübüvvetin Gerekliliği ve İspatı Açısından Değerlendirilmesi". *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5/2, (Aralık 2021), 163-183.

Karahan, Harun Dündar. Hıristiyanlığa Göre Vahyin Gerçekleşme Şekilleri. *Kocaeli İlahiyat Dergisi* 4/1, (Haziran / June 2020), 306-323.

Karaman, Hayrettin. *İslâm'da İnsan Hakları*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2. Basım, 2004.

Karaman, Hayrettin. vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017.

Kur'ân-ı Kerîm Meali, haz. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım, 2005.

Kur'ân-ı Kerim Erişim 10.02.2022. <https://kuran.diyaret.gov.tr/>

Kutsal Kitap: Tevrat, Zebur, İncil. İstanbul: Kitab-ı Mukaddes Şirketi-Yeni Yaşam Yayınları, 2002.

Mâverdî, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed. *el-Hâvi'l-kebîr fi fikh-i mezhebi'l-İmâmî's-Şafî*. thk. Ali Muhammed Muavviz – Âdil Ahmed Abdulmevcûd. 19 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1999.

Mevsilî, Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd. *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-Muhtâr*. 5 Cilt. Kahire: Matb'atü'l-Halebî, 1356/1937.

Michel, Thomas. *Hristiyan Tanrıbilimine Giriş*. İstanbul: Lütuf Yayıncılık, 1992.

Nesefî, Ebu'l-Berakât, Abdullah b. Ahmed Hâfızuddîn. *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*. thk. Yusuf Ali Büdeyvî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyîb, 1419/1998.

Oymak, İskender. Hıristiyanlığın Teslis Doktrinine Kadı Abdulcabbar'ın Eleştirisi, *Erciyes Akademi*, (özel sayı-2021), 676-696.

Râgıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed. *ez-Zerî'a ilâ mekârimi's-şerî'a*. thk. Ebü'l-Yezid ebû Zeyd el-Acemî. Kahire: Dâru's-Selâm, 1428/2007.

Râgıb el-İsfahânî. Ebü'l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed. *Müfredât fi Garîbi'l-Kur'an*. thk. Safvân Adnân Dâvûdî. Beyrut: bs., 2. Basım, 1997).

Remlî, Şemseddin Muhammed b. Ebi'l-Abbas Şihâbuddîn. *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1404/198.

Sâbık, Seyyid. *Fıkhü's-sünne*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 3. Basım, 1397/1997.

Semerkandî, Alâedin Muhammed b. Ahmed Ebû Bekr. *Tuhfetü'l-fukahâ*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 1994/1414.

Şeyhzâde, Damad Efendi, Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman. *Mecmau'l-enhûr fî şerh-i Mülteka'l-ebhûr*. 2 Cilt. B.y.: Dâr-u İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.

Taberî, Ebû Ca'fer, Muhammed b. Cerîr b. Yezîd. *Câmiu'l-beyân fî te'vîli'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. 24 Cilt. B.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1420/2000.

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa. *es-Sünen*. thk. Beşâr Avâd Ma'rûf. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1998.

Wilson, Barrie. *How Jesus Became Christian*. United States: Random House, 2008.

Zuhaylî, Vehbe. *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuhu*. 10 Cilt. Dımaşk: Dâru'l-Fikr, ts.